

Dušan Jurkovič i jego dzieła w kontekście rozwoju produktu turystyki biograficznej

dr Krzysztof Kołodziejczyk

e-mail: krzysztof.kolodziejczyk@uwr.edu.pl

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk o Ziemi i Kształtowania Środowiska,

Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki

Abstrakt: Dušan Jurkovič to postać ważna dla historii Słowacji i Czech – architekt, który w dużym stopniu wpłynął na rozwój nowoczesnej architektury niepodległej Czechosłowacji, projektując szereg budowli, będących jednymi z ciekawszych w swoich regionach, często stanowiąc wyróżnik krajobrazu. W dość nowoczesnych formach umiał zawrzeć motywy ludowe, zwłaszcza pochodzące ze słowackich Karpat, które popularyzował we wpływowych warstwach w Czechach i Morawach. Jednocześnie był związany z ruchami patriotyczno-niepodległościowymi przełomu XIX i XX w. W artykule postanowiono sprawdzić, w jakim stopniu postać ta jest „eksploatowana” przez sektor turystyczny. Dokonano oceny możliwości rozwoju produktu turystyki biograficznej skupionego na postaci Dušana Jurkoviča w oparciu o budowle wzniesione według jego projektów. W tym celu zinwentaryzowano realizacje architekta, biorąc pod uwagę pełnione przez nie funkcje turystyczne i sposoby przystosowania do zwiedzania, a także frekwencję zwiedzających. W efekcie dokonano oceny atrakcyjności tych miejsc. Na tej podstawie stwierdzono istnienie kilku produktów turystycznych na różnym etapie rozwoju, których tematyka związana jest z postacią Dušana Jurkoviča, a także wskazano możliwości dalszego rozwoju oferty w tym zakresie, np. w postaci multimodalnego szlaku kulturowego. Wśród zalet zinwentaryzowanych obiektów należy wymienić różnorodność budowli i form, dobre wkomponowanie w krajobraz, atrakcyjność widokową dużej części lokalizacji oraz powiązanie z bazą turystyczną. Miejsca te posiadają znaczący potencjał, także infrastrukturalny. Problemem w rozwoju oferty jest z kolei ograniczona dostępność części z budynków.

Słowa kluczowe: turystyka biograficzna, Dušan Jurkovič, architektura, szlak kulturowy, produkt turystyczny, Republika Czeska

Wprowadzenie

Dušan Jurkovič to słowacki (lub czechosłowacki) architekt, projektant mebli, ale też etnograf, działacz kulturalny i społeczny, w którego twórczości wyraźne piętno odcisnęły jego zainteresowania folklorystyczne. Co prawda określany jest jako reprezentant architektury secesyjnej, ale stworzył własny styl, inspirowany architekturą ludową. Przez całe życie fascynował się bowiem sztuką ludową i wprowadzał jej umiejętnie przetworzone motywy do swoich projektów. Jurkovič był znawcą przede wszystkim drewnianej architektury Karpat i to głównie stamtąd przejął motywy zdobnicze, w tym profilowanie belek. Widoczne są także inspiracje

zaczepnięte z architektury prawosławnej wschodniej Słowacji i Karpat, jak również z angielskiego nurtu Arts and Crafts, w którym celem było tworzenie sztuki użytkowej. Można powiedzieć, że omawiany architekt jest odpowiednikiem Stanisława Witkiewicza, który w swoich pracach łączył elementy stylu ludowego Podhala z secesją oraz wątkami charakterystycznymi dla Austro-Węgier i stylu alpejskiego, tworząc ostatecznie charakterystyczny styl „zakopiański”. Efekty pracy Jurkoviča można znaleźć obecnie w Republice Czeskiej, na Słowacji, a także w Polsce, w bardzo różnych lokalizacjach – od krajobrazów rezydencjonalnych przez miejskie, wiejskie, górskie po typowo turystyczne. Niejednokrotnie są bardzo atrakcyjnie położone – wśród zrealizowanych przez niego projektów znajdują się przebudowy zamków i pałaców, w tym najpopularniejszych w Republice Czeskiej, zabudowania uzdrowiskowe, schroniska turystyczne w Sudetach i Karpatach czy wieże widokowe. Związki między budowlami stworzonymi przez Jurkoviča są więc oczywiste – niektóre od nowości pełnią funkcje typowo turystyczne, zaś wszystkie są częścią dziedzictwa, dodatkowo – poprzez unikalny styl architekta – wyróżniając się na tle innych zabytków. Artykuł nie ma jednak na celu kompleksowej charakterystyki dziedzictwa związanego z Jurkovičem. Postanowiono za to prześledzić, w jaki sposób w oparciu o to dziedzictwo rozwijana jest oferta turystyczna, zwłaszcza turystyki biograficznej, i jakie są w tym względzie dalsze możliwości. Postać ta jest bowiem ważna dla historii Słowacji i Czech – architekt był związany z ruchami patriotyczno-niepodległościowymi przełomu XIX i XX w., następnie uczestniczył w rozwoju nowoczesnej architektury niepodległej Czechosłowacji, wpływając na styl młodszej generacji projektantów. Co ważne, w dość nowoczesnych formach umiał zawrzeć motywy ludowe, zwłaszcza ze słowackich Karpat, które popularyzował we wpływowych warstwach w Czechach i Morawach. Stąd dziś jest szczególnie ceniony na Słowacji, ale w Republice Czeskiej postaci tej także poświęca się dużo uwagi. Co może być zaskakujące, oferta turystyczna skupiona na Jurkoviču jest lepiej rozwinięta w drugim z wymienionych krajów.

Ryc. 1. Zamek Kunětická hora: A. Zachodnia część dziedzińca z szóstą bramą, po której lewej stronie znajduje się tzw. Jurkovičův palác, czyli najdalej na zachód wysunięty fragment założenia, zaś po prawej – odtworzona niedawno drewniana weranda z lat 20. XX w.; zwraca uwagę charakterystyczny dach nad szóstą bramą, który kryje punkt widokowy. B. Sala czerwona dawnej restauracji na trzecim piętrze szóstej bramy; wnętrzu zostało odtworzone na podstawie projektów Dušana Jurkoviča i w oparciu o zachowane fragmenty wystroju, zdobią je obrazy przedstawiające zamek, a schody prowadzą stąd na ostatnią kondygnację z punktem widokowym. C. Górna część klatki schodowej przy szóstej bramie z żyrandolem, łączącym formy geometryczne i ludowe, co było typowe dla twórczości Jurkoviča; w tle sala czerwona. D. Zielona sala dawnej restauracji mieszcząca się na drugiej kondygnacji szóstej bramy. E. Styl Dušana Jurkoviča dobrze ilustruje sufit sali zielonej – zarówno rzeźbione belki i kasetony, jak i charakterystyczne lampy

Źródło: fot. autor (2021)

Celem artykułu jest ocena możliwości rozwoju produktu turystyki biograficznej skupionego na postaci Dušana Jurkoviča w oparciu o budowle wzniesione według jego projektów. Bezpośrednią inspiracją podjęcia niniejszego tematu było otwarcie w 2021 r. nowej trasy zwiedzania na zamku Kunětická hora (ryc. 1), leżącym

na południowym przedpolu Sudetów Środkowych, 5 km na północ od Pardubic. Udostępniona została zachodnia część założenia, pierwotnie o funkcjach gospodarczych, która w latach 20. XX w. została przebudowana na restaurację. Autorem projektu, w tym wystroju wnętrz, był właśnie Jurkovič. Od lat 70. XX w. ta część zamku – ze względu na zły stan techniczny – była jednak niedostępna i popadała w ruinę. Dopiero w ostatnich latach poddano ją rewitalizacji, przywracając wygląd zgodny z wizją z okresu dwudziestolecia międzywojennego, choć w większości mamy do czynienia z rekonstrukcją, gdyż przez ponad pół wieku wystrój wnętrz uległ prawie całkowitemu zniszczeniu. W odtworzonych salach dawnej restauracji zorganizowano wystawę poświęconą Dušanowi Jurkovičowi, choć częścią zwiedzania jest także wejście na wieżę i taras widokowy. Pojawienie się tak jednoznacznego odwołania do XX-wiecznego architekta w ofercie średniowiecznego zamku skłoniło autora do przesłedzenia, na ile takie odniesienia są powszechne w innych zabytkach zaprojektowanych przez Jurkoviča i jakim stopniu postać ta jest „eksploatowana” przez sektor turystyczny.

W tekście pominięto dyskusję w zakresie definicji turystyki biograficznej, ponieważ w ostatnich latach pojawiło się kilka prac w tej tematyce [Wyszowska 2008; Wyszowska, Hinc 2021; Powierska 2021], także odnoszących się do ziem czeskich [Kołodziejczyk 2018, 2021]. W kontekście regionalnym konieczne jest jednak przytoczenie słów A. Mikosa von Rohrscheidta [2015, s. 84], który twierdzi, że Czesi – podobnie jak Polacy, Węgrzy, Belgowie czy Finowie (zapewne można by tu dodać także Słowaków) – mają „naprawdę bardzo niewiele postaci światowego formatu, które byłyby w stanie przyciągnąć wycieczki spoza granic”, z czego może wynikać słaby rozwój turystyki biograficznej w tym kraju. W związku z tym warto się zastanowić, czy potencjału do jej ożywienia nie stanowi atrakcyjne pod względem wizualnym dziedzictwo Dušana Jurkoviča. Oferta turystyki biograficznej obejmuje zazwyczaj „miejsce urodzenia (dom rodzinny), edukacji (kolejne szkoły), zamieszkania, pracy, działalności, podróży, spoczynku” wybranej osoby, ale często prezentuje także „zachowane efekty działalności np. spuściznę pisarską, artystyczną zgromadzoną w placówkach muzealnych” [Wyszowska 2008, s. 25] i to właśnie aspekt „spuścizny” będzie ważny w przypadku Jurkoviča (co warto podkreślić, nie jest ona na ogół zamknięta w muzeum). Ze względu na związki z architekturą i sztuką ludową tematyka artykułu nakłada się na zagadnienia turystyki kultury wysokiej (por. podział form turystyki kulturowej według A. Mikosa v. Rohrscheidta [2008, s. 52]), w tym tej

związanej z dziedzictwem kulturowym, ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa architektury, następnie powszechnej turystyki kulturowej, w tym turystyki miejskiej, kulturowej obszarów wiejskich, etnograficznej, obiektów technicznych i regionalnej. Związki turystyki z architekturą są w ostatnich latach coraz częściej badane [Bursiewicz 2019; Chang 2010; Duda-Seifert 2015; Feio, Guedes 2013; Jędrysiak 2010; McLaren, Lasansky, red. 2004; Specht 2014; Ziarkowski 2011, 2012], natomiast już wcześniej wykazywano zainteresowanie kulturą ludową w kontekście waloru turystycznego [Bieńkowska-Gołasa, Nasiadka 2020; Mokras-Grabowska 2007, 2009a, 2009b, 2013, 2014; Widawski 2009; Wojciechowska, Kupis 2014; Woźniczko, Orłowski 2014; Wrońska-Kiczor 2017].

Metody i materiały

By zrealizować założony cel pracy, zestawiono realizacje Dušana Jurkoviča, które zachowały się do naszych czasów, następnie sprawdzono, czy pełnią jakieś funkcje turystyczne, a jeśli tak, to jakiego charakteru i z czym związane. Ważne było w szczególności to, czy w ofercie występuje jakieś odwołanie do osoby projektanta. Analizie poddano też aktualne zagospodarowanie turystyczne obiektów i ich przystosowanie do zwiedzania (o ile istnieje), co było ważne w kontekście ewentualnego dalszego rozwoju oferty. W oparciu o tak uzyskane informacje dokonano oceny atrakcyjności tych miejsc i na tej podstawie podzielono je na trzy klasy (tab. 1): 1 – obiekty warte samodzielnego wyjazdu, 2 – obiekty, których atrakcyjność nie uzasadnia podjęcia samodzielnego wyjazdu, ale warte zobaczenia, stąd wskazane jest zboczenie z założonej trasy przejazdu, 3 – obiekty do zobaczenia przy okazji, po drodze. Rangowanie walorów turystycznych o podobnym charakterze często jest stosowane w przewodnikach turystycznych [np. Czerwiński 2009; *Československo: průvodce* 1982; *Przewodnik po Polsce* 1991]. W trakcie oceny atrakcyjności uwzględniano jednocześnie cztery kryteria: 1) znaczenie obiektu dla dziedzictwa Jurkoviča, co analizowano na podstawie wskazań literatury przedmiotu poświęconej projektantowi i jego dorobkowi czy – szerzej – historii architektury, 2) formy odwołania do postaci Jurkoviča, 3) przystosowanie obiektów do zwiedzania oraz 4) infrastruktura turystyczna w obiekcie i jego otoczeniu. Trzy ostatnie kryteria analizowano na podstawie wyników badań terenowych oraz przeglądu zasobów internetowych, w tym interaktywnych map. Opisana klasyfikacja jest realizowana z perspektywy turystów kulturowych, raczej zainteresowanych dziedzictwem

architektury. Trzeba bowiem podkreślić, że motywacje mają kluczowe znaczenie w ocenie przez turystów atrakcyjności poszczególnych obiektów [Middleton 1996; Kozioł 2012, 2013; Ritchie, Carr, Cooper 2003]. Prezentowana klasyfikacja w oparciu o zobiektywizowane kryteria pozwala wskazać, które obiekty warto odwiedzić, niemniej podczas oceny, w jakim stopniu poszczególne miejsca spełniają warunki przypisane do konkretnych kategorii, wpływ na pewno miały subiektywne odczucia autora.

Tab. 1. Klasyfikacja atrakcyjności turystycznej budowli zrealizowanych według projektu Dušana Jurkoviča

Klasa	Metodyka oceny	Określenie z perspektywy turystycznej
I	Znaczenie dla dziedzictwa Jurkoviča: obiekty szczególnie charakterystyczne dla jego stylu, stanowiące jego ikony, wyróżniające się swoją oryginalnością, okazałością, pod względem architektonicznym i stylistycznym, dobrze zachowane i utrzymane Odwołanie do postaci Jurkoviča: konieczne w terenie, choć szczególnie ikoniczne obiekty bez odwołania w terenie także można zaliczyć do tej klasy (w tym przypadku jednoznaczne odwołanie musi pojawić się na stronach internetowych obiektu) Przystosowanie obiektu do zwiedzania: obiekty przynajmniej w jakimś zakresie udostępnione do zwiedzania, które wiąże się z postacią architekta Zagospodarowanie turystyczne: dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna dostępna w obiekcie i w jego otoczeniu	obiekty warto samodzielnie wyjechać
II	Znaczenie dla dziedzictwa Jurkoviča: obiekty typowe dla jego stylu, ukazujące charakterystyczne jego cechy, jednak ze względu na wielkość, formę, stan zachowania lub utrzymania mniej atrakcyjne Odwołanie do postaci Jurkoviča: wskazane w terenie, ale nie konieczne; powinno pojawić się przynajmniej na stronach internetowych obiektu Przystosowanie obiektu do zwiedzania: obiekt może być w jakimś stopniu przystosowany, ale nie jest to konieczne; musi być jednak dostępny, by go swobodnie oglądać z zewnątrz Zagospodarowanie turystyczne: jakieś elementy infrastruktury turystycznej przynajmniej w bezpośrednim otoczeniu obiektu	obiekty, do których warto zboczyć z założonej trasy przejazdu

Klasa	Metodyka oceny	Określenie z perspektywy turystycznej
III	Znaczenie dla dziedzictwa Jurkoviča: obiekty mniej charakterystyczne dla stylu architekta, słabo zachowane lub utrzymane, o mniej atrakcyjnej formie Odwołanie do postaci Jurkoviča: na ogół nie występuje w terenie, a czasem także brak w Internecie Przystosowanie obiektu do zwiedzania: brak, w tym obiekty trudnodostępne, w szczególności prywatne domy mieszkalne Zagospodarowanie turystyczne: brak infrastruktury turystycznej w obiekcie i jego bezpośrednim otoczeniu	obiekty do zobaczenia przy okazji, po drodze

Źródło: opracowanie własne

By uzupełnić poczynione obserwacje i opisaną powyżej klasyfikację budowli zaprojektowanych przez Jurkoviča, w oparciu o dostępne statystyki prześledzono frekwencję zwiedzających w wybranych obiektach. Ostatecznie na podstawie przeprowadzonych analiz stwierdzono istnienie kilku produktów turystycznych na różnym etapie rozwoju, których tematyka związana jest z postacią Dušana Jurkoviča, a także wskazano możliwości dalszego rozwoju oferty w tym zakresie. Inwentaryzację i kolejne analizy zrealizowano w oparciu o znajomość Republiki Czeskiej i Słowacji przez autora, który od kilkunastu lat regularnie podróżuje po tych krajach, analizę publikacji naukowych i materiałów źródłowych (publikacje popularne, broszury, artykuły i wzmianki prasowe) oraz internetowych serwisów turystycznych, w tym interaktywnych map, które pozwalają na przeszukiwanie oferty turystycznej przez perspektywę konkretnych kategorii (przede wszystkim <https://mapy.cz/> [Seznam b.r.w.]).

Biografia Dušana Jurkoviča

Dušan Samo (Samuel) Jurkovič urodził się 23 sierpnia 1868 r. w rodzinie ewangelickiego proboszcza, jako piąte dziecko z sześciorga, w miejscowości Turá Lúka pod Myjavą (powiat Senica) na pograniczu Słowacji i Moraw, w ówczesnych Austro-Węgrzech [Bořutová-Debnárová 1993; Bořutová 2009; *Dušan Jurkovič (1)* b.r.w.; Lehmannová i in. 2010]. Pochodził z patriotycznej słowackiej rodziny – był wnukiem działacza patriotycznego Samuela Jurkoviča (1796–1873), a jego stryjem był działacz narodowy i polityk Jozef Miloslav Hurban (1817–1888). Dzieciństwo spędził w domu

rodzinnym, potem uczęszczał do szkoły podstawowej w węgierskim miasteczku Šamorín, a następnie zapisał się do niższego gimnazjum w mieście Sopron. Swoje życie z architekturą związał podczas studiów w Wiedniu (1884–1889), gdzie skończył cenioną Kunstgewerbeschule (Uniwersytet Sztuki Stosowanej) w czasach, kiedy na jej czele stał słynny austriacki urbanista, architekt i malarz Camillo Sitte. Zainteresowanie sztuką ludową wyniósł z kolei z praktyki zawodowej u architekta Bully w słowackim Martinie (ryc. 2), podczas której zafascynowała go praca miejscowych góralskich cieśli, wykonujących drewniane elementy konstrukcji budowlanych [Bořutová-Debnárová 1993; Bořutová 2009; *Dušan Jurkovič (1)* b.r.w.]. Trzeba jednak podkreślić, że matka Dušana także interesowała się sztuką ludową i to ona mogła już wcześniej rozbudzić jego fascynację. Kolejne sześć lat przepracował u architekta Michala Urbanka w morawskim Vsetínie (dokładnie w regionie Valašsko w czeskich Beskidach, co miało duży wpływ na późniejszą aktywność Jurkoviča – ryc. 3). Dzięki poparciu Urbanka Dušan Jurkovič zaprojektował budowle na Wystawę Krajoznawczą we Vsetínie, a następnie tzw. chałupę wołoską (czes. *Valašská chalupa*) na ogólnokrajową Wystawę Krajoznawczą w Pradze w 1895 r., stając się pionierem muzealnictwa skansenowego [*Dušan Jurkovič (2)* b.r.w.]. To właśnie ta praska realizacja otworzyła mu drogę do kolejnych, coraz bardziej spektakularnych realizacji [Bořutová-Debnárová 1993; Bořutová 2009; Lehmannová i in. 2010].

Kolejnymi pracami Jurkoviča był zespół schronisk turystycznych (Libušín i Maměnka) w osadzie Pustevny na grzbiecie Radhošti w Beskidzie Śląsko-Morawskim (1897–1899) [Jurkovič 1900] oraz droga krzyżowa na górze Hostýn koło Bystřic pod Hostýnem (1903), której stacje przypominają góralskie kapliczki. Wszystkie te realizacje znajdują się w zasięgu 30 km od Vsetína. W międzyczasie (1899) zyskał zamówienie na projekt internatu należącego do żeńskiej szkoły Vesna w Brnie, co było impulsem do przeniesienia się do tego miasta [Bořutová-Debnárová 1993; Bořutová 2009]. Jeszcze w tym samym roku zaprojektował wystrój swojego nowego brneńskiego mieszkania (ulica Veveří), a także wnętrza dwóch kolejnych mieszkań. Szybko wpisał się w życie kulturalne miasta, projektując szereg budowli (m.in. w latach 1900–1901 część siedziby Instytutu Sadownictwa w Bohunicích, dziś dzielnicy Brna, w 1908 r. kamienica czynszowa Benedikta Škardy, właściciela zakładów szklarskich) lub mebli dla różnych instytucji (np. stowarzyszenie edukacyjne Vesna). Najważniejszą jednak realizacją była własna willa w Brnie-Žabovřeskách, zaprojektowana w 1905 r. i wybudowana rok później [Lehmannová i in. 2010]. Jest ona syntezą sztuki ludowej

z założeniami wiedeńskiego modernizmu i wzorów popularnych w tamtym czasie w Wielkiej Brytanii. Z okazji ukończenia willi Jurkovič zorganizował w jej wnętrzach Wystawę Architektury i Przemysłu Artystycznego. Plakat zapraszający na wystawę, zaprojektowany przez architekta, ujawnia zainteresowania geometrią, popularną wówczas w Wiedniu. W czasie swojego brneńskiego etapu życia zrealizował dwa inne znane projekty, które stały się symbolem jego stylu – zabudowy uzdrowskiej w Luhačovicach (1901–1903, realizacja aż do 1914 r.) oraz przebudowy pałacu Nové Město nad Metují (1908–1913).

Ryc. 2. Muzeum slovenské dědiny, czyli skansen w Martinie, jest obecnie miejscem, gdzie można zobaczyć źródła ludowych inspiracji Dušana Jurkoviča

Źródło: fot. autor (2020)

Ryc. 3. Skansen Wołoskie Muzeum w Przyrodzie w Rožnovie pod Radhoštěm gromadzący przykłady architektury ludowej z regionu Valašsko. Na zdjęciach Valašská dědina, jedna z trzech części skansenu, gromadząca zabudowę wiejską

Źródło: fot. autor (2014)

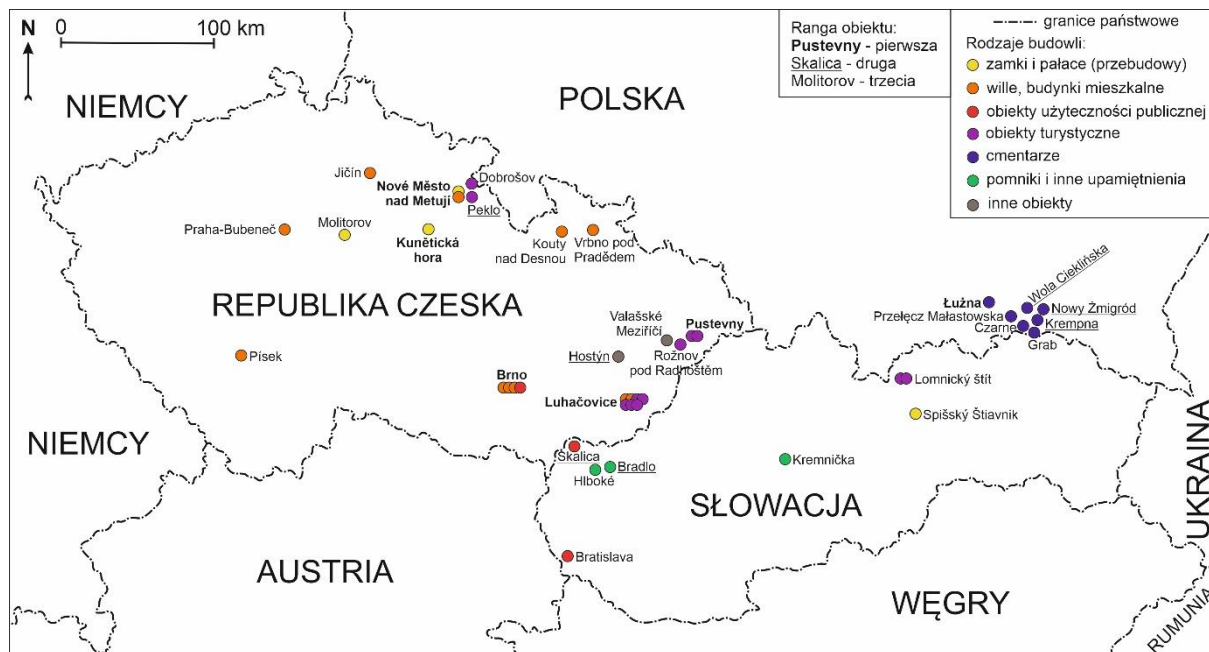
Podczas I wojny światowej zgłosił się jako jednoroczny ochotnik do armii austro-węgierskiej, w efekcie czego w latach 1916–1918 na terenie Beskidu Niskiego został pracownikiem Oddziału Grobów Wojennych C. i K. Komendantury Wojskowej w Krakowie przy dowództwie okręgu wojskowego „Galicja Zachodnia” w Krakowie. Mianowano go kierownikiem, projektantem i nadzorcą budowy cmentarzy wojennych w Okręgu Żmigrodzkim (jednym z dziesięciu w Galicji Zachodniej) z siedzibą w Nowym Żmigrodzie. Jurkovič osobiście zaprojektował około 35 cmentarzy wojennych, które wyróżniają się niezwykle udaną kompozycją i wpisaniem w beskidzki krajobraz [Dušan Jurkovič (2) b.r.w.; Frodyma 1995]. Po I wojnie światowej zamieszkał w Bratysławie. W 1919 r. został kierownikiem tamtejszego Urzędu Zabytków. Oprócz pracy architektonicznej i projektowej cały czas odkrywał i badał piękno słowackiego krajobrazu i promował je w Czechach i na Morawach. Dušan Jurkovič do ostatnich lat życia pozostał twórczy i czynny zawodowo. Zmarł 21 grudnia 1947 r. w Bratysławie, a pochowany został w Brezovej pod Bradlom. W 1991 r. przyznano mu

pośmiertnie Order Tomáša Garrigue'a Masaryka, zaś postanowieniem Prezydenta Republiki Słowackiej z 1 stycznia 2007 r. został odznaczony Krzyżem Pribiny I Klasy [Dušan Jurkovič (2) b.r.w.]. Posiada pomnik w Bratysławie, na nabrzeżu Dunaju w pobliżu zamku.

Zrealizowane projekty Dušana Jurkoviča i ich funkcje turystyczne

Dušan Jurkovič jest autorem kilkudziesięciu projektów nowych obiektów i przebudów już istniejących (tab. 2), które często już miały zabytkowy charakter (m.in. zamek Kunětická hora, pałace Molitorov i Nové Město nad Metují, zabudowa uzdrowiskowa w Luhačovicach). Są to zarówno obiekty niewielkich rozmiarów, jak np. pomniki nagrobne (J. M. Hurbana w słowackiej wsi Hlboké), jak i monumentalne budowle, stanowiące główne wyróżniki krajobrazu (schroniska Libušín i Maměnka, uzdrowisko Luhačovice, grobowiec M. R. Štefánika na górze Bradlo, stacje kolei linowej na Lomnický štít). Rozmieszczone są na większości terytorium obecnych Republiki Czeskiej i Słowacji (a także fragment Polski), przy czym skupione są przede wszystkim na szeroko pojętym pograniczu czesko-słowackim, w tym na Morawach (ryc. 4). Wynika to z miejsc zamieszkania Jurkoviča (Vsetín, Brno, Bratysława), ale też jego zainteresowania kulturą ludową tych obszarów (słowacką, wołoską, morawską). Zwraca uwagę zagęszczenie realizacji w rejonie Vsetína i Valašskiego Meziříčí [Žáčková 2010]. Pewnym wyjątkiem jest skupienie zrealizowanych projektów na Pogórzu Orlickim, gdzie najpierw opracował willę dla Roberta Bartelmuse, następnie przebudowę pałacu i młyna dla Josefa Bartoňa, a potem schronisko turystyczne dla lokalnego oddziału Klubu Czeskich Turystów. Był to wynik zainteresowania osobą architekta w pierwszych latach XX w. Jego specyficzny styl był polecany nawzajem przez znajomych, czego efektem jest np. projekt willi w mieście Písek w zachodniej części Republiki Czeskiej (Jihočeský kraj). Obiekty wybudowane według projektów Jurkoviča znajdują się w bardzo różnych typach krajobrazów – od górskich (w tym wysokogórskich o polodowcowym typie krajobrazu) przez wiejskie krajobrazy kulturowe po tereny miejskie (w tym ściśle zabudowę śródmiejską). Ogólnie można stwierdzić, że jego prace sprzed I wojny światowej położone są raczej w granicach obecnej Republiki Czeskiej i obejmują częściej domy mieszkalne, zaś pod koniec życia skupił się w większym stopniu na terenach dzisiejszej Słowacji, a jednocześnie na różnych formach upamiętnień i obiektach użyteczności publicznej. Jego zainteresowania przesunęły się z secesji w kierunku funkcjonalizmu, choć cały

czas wyraźne były fascynacje sztuką ludową. Okres po I wojnie światowej jest też mniej płodny, gdyż w tym czasie pozostawał kierownikiem Urzędu Zabytków w Bratysławie. Rozmieszczenie prac w poszczególnych okresach odzwierciedla również sytuację ekonomiczną w ramach Czechosłowacji w dwudziestoleciu międzywojennym, a wcześniej w granicach Austro-Węgier – Czechy i Morawy rozwijały się intensywniej niż Słowacja, stąd częściej wznoszono tam budowle wyróżniające się stylem lub rozwiązaniami technicznymi.

Ryc. 4. Rozmieszczenie budowli zrealizowanych według projektu Dušana Jurkoviča

Uwaga: Jeśli w miejscowości znajduje się więcej niż jeden obiekt, na mapie oznaczono najwyższą klasę spośród tych, jakie tym obiektom nadano. W Beskidzie Niskim zaznaczono wybrane cmentarze.

Źródło: opracowanie własne

Tab. 2. Zachowane do dziś ważniejsze budowle zrealizowane według projektu Dušana Jurkoviča wraz z określeniem ich współczesnego wykorzystania turystycznego

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
Zespół schronisk turystycznych (Libušín i Maměnka) w osadzie Pustevny pod górą	1897–1899	Dwa budynki położone obok siebie, wybudowane w stylu ludowej secesji z licznymi elementami zdobniczymi na zlecenie stowarzyszenia <i>Pohorská jednota Radhošť</i> . W architekturze zauważalne są wyraźne wpływy włoskie. Szczególnie cenna była sala jadalna w chacie Libušín z malowidłami	Oba obiekty zostały w 1995 r. uznane za zabytki (<i>národní kulturní památka</i>). Chata Maměnka służy dziś jako hotel, zaś Libušín od 2020 r. znów jako restauracja.

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
Radhošť w Beskidzie Śląsko- Morawskim (CZ)		o motywach zaczerpniętych z morawskich i słowackich powieści. Stworzył je malarz Karel Štapfer według rysunków słynnego czeskiego malarza i ilustratora Mikoláša Aleša (1852–1913). W latach 1924–1925 chata Libušín została rozbudowana. W 1947 r. schroniska odwiedził niespełna osiemdziesięcioletni wówczas Jurkovič, nawołując do ich ochrony. W 1950 r. stały się własnością państwa i w latach 80. były w bardzo złym stanie. W 1995 r. przejęło je Wołoskie Muzeum w Przyrodzie (czes. <i>Valašské muzeum v přírodě</i>) w Rožnovie pod Radhoštěm, które w latach 1996–1999 przeprowadziło remont. W 2014 r. chatę Libušín zniszczył pożar, po czym całość zrekonstruowano; powtórne otwarcie miało miejsce latem 2020 r.	Obok węzeł szlaków turystycznych, kilka innych obiektów noclegowych i gastronomicznych, nieco dalej parking i przystanek autobusowy. Brak odwołań w terenie do postaci Jurkoviča.
Siedziba Czeskiego Instytutu Sadownictwa w Brnie- Bohunicích (CZ)	1900–1901	Instytucja naukowo-oświatowa zaczęła działać w 1901 r., choć budowa jej siedziby trwała do 1903 r. Później wielokrotnie zmieniała nazwę, a w 2004 r. została zlikwidowana. Obecnie obiekt jest nieużywany i władze miejskie planują go sprzedać. Przez długi czas nie było pewności, czy Jurkovič jest autorem projektu, ale potwierdziły to zachowane oryginalne plany. Budowla wyróżnia się na tle realizacji architekta, gdyż jest bardziej zwarta i posiada tylko nieliczne elementy zdobnicze inspirowane folklorem.	Obiekt w 2010 r. uznano za zabytek (<i>kulturní památka</i>). Pozostaje nieużywany, nie jest dostępny dla turystów, choć można obejrzeć go z zewnątrz. Brak informacji o zaprojektowaniu budynku przez Jurkoviča. W okolicy restauracja i przystanek komunikacji miejskiej.
Bartelmusova willa na Rezku koło Nowego Miasta	1900–1901	Willa powstała dla brneńskiego przemysłowca Roberta Bartelmuse. Jest to efekt zainteresowania osobą Jurkoviča po jego udanych realizacjach schronisk w osadzie Pustevny w Beskidzie Śląsko-	Willa stanowi własność prywatną i nie jest udostępniona do zwiedzania, ale jest dobrze widoczna

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
nad Metują (CZ, ryc. 7E)		Morawskim. Podczas prac przy willi architekt poznał córkę właściciela, Bożenę, którą poślubił w 1903 r. Willa, reprezentująca styl ludowej secesji, jest wykonana z drewna, posadowiona na podmurówce z grubo ciosanego kamienia. Obiekt jest silnie rozczłonkowany, zarówno w planie, jak i w zakresie wystroju fasad. Podziały te jednak odpowiadają poszczególnym funkcjom wnętrz. Ich wyposażenie ma cechy ludowe, ale widoczny jest także wyraźny wpływ secesji. Zainteresowanie Jurkoviča architekturą ludową Karpat uwidacznia się też w postaci bramy wjazdowej do ogrodu. Tego typu budowle znane są z Zakarpacia i Rumunii. Do dziś można je oglądać na Ukrainie czy w skansenie rumuńskiej wsi w Bukareszcie [Ulrich i in. 2007].	z drogi. Jest oznaczona jako obiekt zabytkowy (<i>kulturní památka</i>), ale brak szerszych informacji lub odwołań do postaci Jurkoviča. Obok przebiega lokalny szlak pieszy wokół Nowego Miasta nad Metują. W odległości 300 m przystanek autobusowy.
Raabova willa w mieście Písek (CZ)	1901	Willa powstała dla przemysłowca Adolfa Raaba w sąsiedztwie jego fabryki, w rozwijającej się części miasta w pobliżu stacji kolejowej Písek město. Raab wybrał Jurkoviča za namową innego przemysłowca, Antonína Kunza, dla którego architekt zaprojektował zakład w Hranicach na Moravě. Willa miała służyć nie tylko jako mieszkanie dla rodziny, ale także w celach administracyjnych. Mieściła trzy mieszkania i pokój na poddaszu. W architekturze zauważalne motywy słowackie i szwajcarskie, wyrażające się m.in. w wielospadowym dachu wspartym na drewnianych balach. Fasada południowa ozdobiona malowidłem ze św. Wacławem.	Obiekt, uznany w 1958 r. za zabytek (<i>kulturní památka</i>), nie jest udostępniony do zwiedzania, ale stoi bezpośrednio przy ulicy, stąd można go oglądać z zewnątrz. Brak odwołań do postaci Jurkoviča. Obok obiekt noclegowy, restauracja; inne usługi w pewnej odległości na terenie miasta.

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
Zespół budowli w uzdrowisku Luhačovice (CZ, ryc. 5)	1901–1914	Jurkovič był autorem kompleksowej przebudowy architektonicznej uzdrowiska. Choć nie wszystkie projekty udało się zrealizować, to te sfinalizowane nadały zespołowi budowli uzdrowiskowych unikalny charakter, co obecnie planuje się wykorzystać przy wpisie na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Najbardziej znany jest secesyjny Jurkovičův dům (ryc. 5A), który powstał w 1902 r. w wyniku przebudowy dwóch budowli z XVIII w. Fasady zostały ozdobione jaskrawo kolorowymi malowidłami. W 1902 r. Jurkovič na własny koszt przebudował Dom Kuchenny na willę mieszkalną, zwaną Chaloupką. Murowany parter połączył z drewnianą nadbudową z balkonami. Dach z lukarnami i szczytami, podobnie jak w przypadku Jurkovičův dūmu, wyraźnie wykorzystuje elementy architektury karpackiej. Willa Jestřábí (ryc. 5B) została z kolei wybudowana w latach 1903–1904 jako nowy obiekt. W 1903 r. według projektu Jurkoviča wniesiono także pawilon muzyczny w parku, pawilon wypoczynkowy (Sluneční lázně) oraz willę Vlastimila (ryc. 5C) poza dzielnicą uzdrowiskową (Jurkovič zaprojektował także stojącą obok willę Valaška z 1907 r. – ryc. 5D). W 1909 r. wyniku przebudowy Jestřabskiego młyna powstał zakład przyrodolecznicy. Niezachowane obiekty autorstwa Jurkoviča to: Slováká bída – restauracja i winiarnia z 1906 r., która spaliła się w 2002 r., Mlékárna	Obecnie budowle zaprojektowane przez Jurkoviča nadal są wykorzystywane jako obiekty uzdrowiskowe, przede wszystkim w celu zakwaterowania kuracjuszy (głównie o wyższym standardzie). Postać architekta ze względu na skalę jego wpływu na współczesny wygląd Luhačovic jest w wielu miejscach przywoływana, przede wszystkim na tablicach informacyjnych. Całe centrum uzdrowiska chronione jest jako miejska strefa zabytkowa (<i>městská památková zóna</i>), poza tym jako zabytki (<i>kulturní památka</i>) chronione są poszczególne obiekty. Baza turystyczna jest bardzo dobrze rozwinięta. Przez teren uzdrowiska przebiegają liczne szlaki turystyczne.

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		z 1902 r. i drewniany pawilon inhalacyjny z początku XX w.	
Droga krzyżowa na górze Hostýn koło Bystřic pod Hostýnem (CZ, ryc. 6A, B, C, D)	1903–1933	Góra Hostýn to ośrodek pielgrzymkowy, który w 2018 r. w całości został uznany za zabytek (<i>národní kulturní památka</i>). Na kompleks składa się bazylika Wniebowzięcia NMP, obiekty noclegowe dla pielgrzymów, droga krzyżowa, wieża widokowa i elektrownia wiatrowa. Zgodnie z badaniami archeologicznymi znajdowało się tu celtyckie grodzisko. W 1900 r. wybudowano tu pierwszą drogę krzyżową. Natomiast w 1903 r. zaczęto stawiać nowy (kolejny) zespół trzynastu kaplic zgodnie z projektem Jurkoviča, nawiązującym do architektury włoskiej. Kaplice zdobią mozaiki z lat 1912–1933 autorstwa malarza Jano Köhlera. Drogę krzyżową kończy rotunda na cmentarzu z reliefem Złożenia do grobu. Mozaiki były restaurowane w latach 2009–2019.	Droga krzyżowa jest swobodnie dostępna dla turystów, wzdłuż fragmentu prowadzi szlak turystyczny i ścieżka dydaktyczna. Wiedzie tędy jedna z dróg na szczyt Hostýna z wieżą widokową. W kompleksie znajdują się cztery obiekty noclegowe (w tym trzy domy pielgrzyma), trzy restauracje, parking. Dojazd na górę zapewniają regularne autobusy. Brak odwołań w terenie do postaci Jurkoviča.
Dom Regionalny, obecnie dom kultury w Skalicy (SK)	1904–1905	Pomysłodawcą i realizatorem budowy przeznaczonej dla trzech stowarzyszeń (Gazdovský spolek, Spolek sv. Vavřince i Koło Katolickie w Skalicy) był miejscowy lekarz i miłośnik słowackiej sztuki ludowej dr Pavel Blaho. Idea pokazania dojrzałości kulturowej mieszkańców regionu Záhoří, której odzwierciedleniem był projekt, miała przyczynić się do wzmocnienia świadomości narodowej Słowaków. Dzielona na trzy fasada miała podkreślać współpracę trzech stowarzyszeń. Dekoracja figuralna szczytu przedstawia grupę postaci, w której św. Stefan, król Węgier, błogosławi słowacką rodzinę. Jest ona dziełem czeskiego malarza	Budynek pełni nadal rolę siedziby Muzeum Záhorského, a także domu kultury i punktu informacji turystycznej. W muzeum znajdują się odwołania do osoby Jurkoviča jako projektanta budynku i wystroju wnętrza. Obiekt położony jest przy rynku, przy którym znajdują się: hotel, obiekty gastronomiczne, węzeł

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		Mikoláša Aleša. Pomieszczenia na pierwszym piętrze, przeznaczone na muzeum, Jurkovič zaprojektował na wzór dwuizbowego domu ludowego z sienią i izbą. Stała ekspozycja obecnego Muzeum Záhorského składa się z części oryginalnej i współczesnej. W ekspozycji etnograficznej wyróżnia się tzw. <i>Blahova jizba</i> , której wnętrzu zachowało się zgodnie z projektem Jurkoviča. Malowane szafki, półki oraz rzeźbiony i malowany sufit tworzą jednolitą stylistycznie całość.	szlaków turystycznych, parking.
Własna willa w Brnie-Žabovřeskách (CZ)	1905–1906	Willa została wybudowana na skraju lasu Wilsonův, w cichej wówczas wsi Žabovřesky (od 1919 r. część Brna), niedaleko rzeki Svratka, co odzwierciedlało zamiłowanie Jurkoviča do przyrody. Architekt zakupił długą parcelę, na której krańcu postawił swój dom, zaś resztę terenów sprzedał (na jednej z działek zaprojektował inny dom). Willa jest wartościowa pod wieloma względami. Głównie dzięki zastosowanemu podziałowi przestrzennemu, który jest unikalną syntezą wpływów środkowoeuropejskiej kultury ludowej oraz zasad brytyjskiego modernizmu i wiedeńskiej secesji, choć zauważalne są też motywy tradycyjnej architektury brytyjskiej [Lehmannová i in. 2010]. Centralnym elementem domu jest hol z klatką schodową, którego głównym zadaniem tradycyjnie było połączenie reprezentacyjnego parteru z częścią prywatną na piętrze. Jurkovič nieco zmodyfikował to rozwiązanie i część reprezentacyjną przeniósł na pierwsze piętro, gdzie miał swoją pracownię	Willa, uznana w 1958 r. za zabytek (<i>kulturní památka</i>), jest obecnie własnością Galerii Morawskiej w Brnie, która otwarła tu wystawę „Dušan Jurkovič. Architekt i jego dom”. Obejmuje ona w pełni odrestaurowaną centralną klatkę schodową, salon z wystawą różnych zestawów mebli i inne pomieszczenia, w których znajdują się tablice informacyjne o twórczości Jurkoviča. Do zwiedzania udostępniony jest także ogród odnowiony w 2011 r. według oryginalnych planów Jurkoviča. Obok willi restauracja i tereny

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		i gdzie zapraszał swoich przyjaciół. Prywatne sypialnie znajdowały się z kolei na parterze i były oddzielone korytarzem. 26 sierpnia 1906 r. w willi otwarto wystawę architektury i przemysłu artystycznego. Fakt, że dom czasowo – przed wprowadzeniem się właściciela – stał się miejscem wystawienniczym, był wówczas swoistym trendem w promocji nowoczesnej architektury. W 1919 r. Jurkovič sprzedał willę, przenosząc się do Bratysławy. W latach 2009–2011 przeprowadzono prace restauracyjne, których celem było przywrócenie willi pierwotnego stanu i adaptacja na cele muzealno-edukacyjne w zakresie nowoczesnej architektury, zwłaszcza dorobku Jurkoviča.	rekreacyjne. Dalsza baza turystyczna na terenie Brna.
Willa dra Náhlovského w Pradze-Bubeneč (CZ)	1907–1908	Dom powstał dla doktora prawa, współtwórcy Czechosłowackiego Urzędu Statystycznego, Jana Náhlovského i jego żony Luisy. Modernistyczna willa, wzniesiona z nowoczesnych materiałów, łączy w sobie inspiracje folklorystyczne z architekturą brytyjską, w tym pracami szkockiego architekta Charlesa R. Mackintosha (1868–1928). Prace budowlane łącznie z założeniem ogrodu prowadził Jan Pacl. Układ budowli jest podobny do willi Jurkoviča w Brnie. Centralnym elementem wnętrza jest dwukondygnacyjna hala schodowa z kominkiem. Parter został, zgodnie z życzeniem inwestora, zarezerwowany na pomieszczenia reprezentacyjne (sień z drewnianym stropem kasetonowym, salon, jadalnia i biblioteka), z kolei na piętrze zaprojektowano prywatne	Budynek w 1958 r. uznano za zabytek (<i>kulturní památka</i>). Stanowi własność prywatną i nie jest dostępny do zwiedzania, choć obiekt można oglądnąć z ulicy. Brak informacji dla turystów, w tym w zakresie autora projektu. Baza turystyczna w pewnej odległości na terenie miasta.

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		pomieszczenia, sypialnie i łazienki. Zgodnie z ówczesnymi wymaganiami dom został wyposażony w centralne ogrzewanie, ciepłą i zimną wodę, oświetlenie elektryczne i gazowe. Jurkovič zaprojektował także wystrój wnętrza, w tym meble, ale te plany nie zostały zrealizowane.	
Przebudowa pałacu Nové Město nad Metují (CZ, ryc. 7A, B)	1908–1913	Pierwotnie późnogotycki zamek z początku XVI w. powstał równolegle z miastem jako jeden kompleks. Następnie przebudowany w stylu renesansowym i barokowym, w XIX w. niezamieszkały. W 1908 r. pałac za 2 350 000 koron austriackich kupił Josef Bartoň, właściciel fabryki włókienniczej w Náchodzie. Wtedy rozpoczęła się trzecia przebudowa założenia. By przystosować pałac do zamieszkania, wnętrza zostały przekształcone według projektów Jurkoviča [Łuczyński 2012; Pavelec i in. 2014]. Starał się on zachować jak najwięcej walorów historycznych, a jednocześnie wprowadzać współczesne elementy i nowoczesne urządzenia techniczne (m.in. centralne ogrzewanie, bieżąca woda, łazienki, elektryczność, telefon, windy). W latach 20. i 30. XX w. dzieło Jurkoviča kontynuował architekt Pavel Janák z pomocą innych czołowych czeskich artystów, takich jak prof. Fr. Kysela, M. Teinitzerová i H. Johnová. Dzięki tym modyfikacjom pałac stał się unikalną siedzibą, która – choć mieściła się w historycznych wnętrzach w stylu barokowym i renesansowym – pozwalała na wygodne mieszkanie przez cały rok.	Pałac i ogrody. chronione od 2008 r. jako <i>národní kulturní památka</i>, są udostępnione do zwiedzania za opłatą (wejście na dziedziniec jest bezpłatne). Trzy trasy zwiedzania wnętrza z przewodnikiem, z czego na głównej, obejmującej wnętrza reprezentacyjne i prywatne, mowa jest o Jurkoviču jako projektancie wystroju. W pałacu możliwość przenocowania, zakupu pamiątek oraz restauracja i kawiarnia. Inne usługi turystyczne na sąsiadującym z pałacem rynku Nowego Miasta nad Metují, gdzie także węzeł szlaków turystycznych.

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		Wypożyczenie reprezentuje style secesji, kubizmu, art deco i funkcjonalizmu. Jurkovič miał także wpływ na współczesny wygląd ogrodów pałacowych [Otruba, Ptáček, Švorc 2007]. W 1910 r. zaprojektował kryty, drewniany most (ryc. 7A) nawiązujący stylem do włoskiej architektury pogranicza morawsko-słowackiego. Połączył on przypałacowe tarasy z nowym ogrodem kwiatowym, który powstał w miejscu zabudowań gospodarczych (ryc. 7B). Był to ostatni założony od podstaw ogród formalny w Czechach. Bartoňowie byli właścicielami rezydencji do 1948 r., kiedy została znacjonalizowana. Odzyskali ją w 1991 r. w ramach restytucji.	
Bartoňova útulna w osadzie Peklo koło Nowego Miasta nad Metują (CZ, ryc. 7C, D)	1908–1909	Pierwsze wzmianki o osadzie pochodzą z XV w. Znajdowały się tu dwa młyny, w tym młyn Pেকেlec wspominany w 1527 r. (później określany też jako Peklo). Od 1908 r. osada wraz z młynem, podobnie jak znaczne tereny wokół Nowego Miasta nad Metują, należała do Josefa Bartoňa. To właśnie nowy właściciel zatrudnił Jurkoviča do przebudowy młyna na obiekt noclegowy z restauracją. Prace zrealizowano niejako przy okazji znacznie większego projektu w pałacu w Nowym Mieście. W kilka lat miejsce stało się bardzo popularne wśród turystów. Bartoňova útulna to budynek o nieregularnym planie, typowym dla realizacji Jurkoviča, zbliżonym w zarysie do prostokąta. Składa się z dwóch części – zasadnicza budowla jest piętrowa, zaś na lewo od niej znajduje się	Bartoňova útulna, choć uznana już 1958 r. za zabytek (<i>kulturní památka</i>), do dziś pełni funkcje noclegowe i gastronomiczne, przy czym w porze zimowej w ograniczonym zakresie. Obok węzeł szlaków turystycznych, parking, przystanek sezonowego autobusu, dwie tablice informacyjne z mapami, tereny wypoczynkowe, a także kolejny lokal gastronomiczny. Brak odwołań do postaci Jurkoviča.

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		część parterowa, w całości drewniana, mieszcząca obecnie kuchnię. Środkowa część budynku jest murowana, miejscami obłożona drewnem, z piętrem w konstrukcji zrębowej i wąskim gankiem przed fasadą.	
Przebudowa pałacu Molitorov (CZ)	1908–1911	Pałac powstał prawdopodobnie w połowie XVII w. jako część folwarku. Obecna forma jest wynikiem przebudowy z końca XVIII w. i prac według projektu Jurkoviča z początku XX w., które były realizowane na zlecenie ówczesnego właściciela – Jaroslava Veselego. Pałac posiada dwa skrzydła, za którymi znajdują się trzy budynki gospodarcze. Podczas przebudowy według planów Jurkoviča zmieniono fasady, dodano balkon na elewacji od strony dziedzińca (zachodniej), a do elewacji północnej dobudowano przeszkloną werandę. Duże zmiany zaszły we wnętrzach, które zostały urządzone w stylu czeskiej i morawskiej sztuki ludowej.	Uznany za zabytek (<i>kulturní památka</i>) w 1965 r. Obecnie pałac, stanowiący własność prywatną, jest restaurowany i nie jest dostępny dla turystów, ale jest widoczny z drogi. Brak informacji dla turystów. We wsi pole golfowe, dom do wynajęcia i przystanek autobusowy. Dalsza baza turystyczna w sąsiednim mieście Kouřim.
Dom czynszowy przy ul. Dvořákovéj 10 w Brnie (CZ)	1908–1909	W pierwszym dziesięcioleciu XX w. na rozległym obszarze rekultywacji, który powstał na miejscu zburzonych koszar jezuickich, wyrosły zarówno budynki urzędowe, jak i mieszkalne. Plac kupili tu także właściciel największej brneńskiej firmy szklarskiej Benedikt Škarda (1840–1912) i jego żona Julia (1842–1908), którzy w latach 1908–1909 zbudowali na nim kamienicę czynszową. Projekt powierzyli swojemu przyjacielowi Jurkovičowi, który stworzył budynek o wyraźnie pionowej orientacji, być może zainspirowany gotyckimi domami hanzeatyckimi lub secesyjną architekturą	Kamienica znajduje się w historycznym centrum Brna, niedaleko rynku (náměstí Svobody), przy jednej z reprezentacyjnych ulic. Na fasadzie umieszczono kamienną tablicę informującą, że zabytek został zaprojektowany przez Jurkoviča. Brak innych form przystosowania do ruchu turystycznego.

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		Josepha Marii Olbricha. Dominującym elementem fasady jest pofalowany balkon. Elementy podziału wykonano z mozaiki. Parter wyłożono czarnymi kamiennymi płytami mocowanymi na kotwy. Wewnętrzne drzwi wejściowe, a zwłaszcza okna na klatce schodowej z witrażami stanowią o kunszcie firmy budowlanej. Dom Benedikta Škardy jest jednym z najbardziej charakterystycznych przykładów modernistycznej fazy odbudowy historycznego centrum Brna.	Na parterze kamienicy mieści się bar, zaś w okolicy inne lokale gastronomiczne i baza noclegowa.
Willa Theodory Němcovej, córki Bożeny Němcovej, w Jičynie (CZ)	1910	Projekt domu wykonał budowniczy František Mošna na podstawie uproszczonego rysunku Jurkoviča. Prace ciesielskie realizowała firma budowniczego Václava Fejfara, dziadka Václava Čtvrtka (1911–1976, znanego czeskiego bajkopisarza) i dobrego przyjaciela Theodory Němcovej. Fasady, posadowione na masywnym kamiennym cokole, pierwotnie były w kolorze ceglastej czerwieni. Całość wieńczy wysoki, mansardowy dach. Kwadratowy salon zajmuje największą część parteru i znajduje się w południowo-wschodnim narożniku willi, sąsiaduje z nim oranżeria w wielobocznym wykuszu. Po śmierci Theodory Němcovej w 1920 r. willa często zmieniała właścicieli, aż w 1935 r. zakupił ją Miroslav Dušek, profesor szkoły handlowej, który w tym samym roku rozpoczął przebudowę. Do dziś dom znajduje się w rękach jego potomków [Urlich i in. 2007].	Dom stanowi własność prywatną, nie jest dostępny do zwiedzania, choć bez problemu można go oglądnąć z ulicy. W 1964 r. został uznany za zabytek (<i>kulturní památka</i>). Brak informacji dla turystów. W sąsiedztwie znajduje się przystanek autobusowy, inne usługi w centrum Jičína. Dom położony jest przy trasie samochodowej i szlaku pieszym prowadzących z Jičína do skalnego miasta Czeski Raj, w odległości 4,5 km od wejścia do rezerwatu.
Cmentarze wojenne	1916–1918	Jurkovič zaprojektował osobiście około 35 cmentarzy wojennych, m.in.	Cmentarze są wpisane do rejestru zabytków,

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
w Beskidzie Niskim (PL)		nr 4 we wsi Grab, nr 6 w Krempnej, nr 8 w Nowym Żmigrodzie, nr 11 w Woli Cieklińskiej, nr 53 we wsi Czarne; nr 60 na Przełęczy Małastowskiej i nr 123 w miejscowości Łużna w powiecie gorlickim [Frodyma 1995]. Projektował przede wszystkim ich założenia kompozycyjne i układ przestrzenny, ale także elementy wystroju, w tym krzyże nagrobne i pomnikowe, najczęściej drewniane, rzadziej kamienne i żeliwne. Jego projekty krzyży były wykorzystane również w innych okręgach cmentarnych krakowskiego Oddziału Grobów Wojennych C. i K. Komendantury Wojskowej. Na cmentarzu w Łużnej ciekawa jest gontyna – niemal 25-metrowa, monumentalna drewniana kaplica zaprojektowana przez Jurkoviča w 1917 r. i niedługo po tym wykonana. Wnętrze drewniano-murowanej budowli zdobiły płaskorzeźby, rzeźby i polichromie; drewniana obudowa pokrywała sufit i ściany. W 1985 r. oryginalna gontyna spłonęła. W 2014 r. została odbudowana według oryginalnej dokumentacji w pierwotnej lokalizacji.	na ogół dość dobrze utrzymane, dostępne dla zwiedzających. Znajdują się na szlakach kulturowych, m.in. Szlaku Frontu Wschodniego I Wojny Światowej. Na ogół posiadają tablice informacyjne, skupiające się jednak na wydarzeniach z czasów wojny i osobach poległych, choć Jurkovič jest wspominany jako autor projektu. Obok z reguły parking lub miejsca postojowe, natomiast inna infrastruktura turystyczna ograniczona, dostępna w okolicznych miejscowościach. Na Przełęczy Małastowskiej schronisko.
Jiráskova chata na górze Dobrošov koło Náchodu (CZ, ryc. 7F)	1921–1923 (proj. 1912)	Pierwsze schronisko z wieżą widokową wzniósł tu w 1895 r. oddział Klubu Czeskich Turystów z Náchodu, jednak już w pierwszych latach XX w. wobec dużego ruchu turystycznego okazało się za małe. Stąd pomysł budowy większego schroniska i wyższej wieży, a o wykonanie projektu poproszono w 1910 r. znanego już wtedy Jurkoviča. Przygotował go w 1912 r., ale realizację uniemożliwiła	Obiekt, uznany w 1958 r. za zabytek (<i>kulturní památka</i>), nadal pełni funkcje gastronomiczne i noclegowe, wieża widokowa jest udostępniona za opłatą. W otoczeniu trzy tablice

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		I wojna światowa. Właściciel chaty, Klub Czeskich Turystów, powrócił jednak do tego zamiaru po zakończeniu walk. W 1919 r. ogłoszono zbiórkę publiczną. 9 lipca 1921 r. dla uczczenia 70. rocznicy urodzin Aloisa Jirásky (1851–1930, czeski pisarz, nauczyciel i polityk pochodzący z nieodległego Hronova) wmurowano kamień węgielny pod budowę nowego schroniska według projektu Jurkoviča. Powstał drewniany, rozczłonkowany obiekt na kamiennej podmurówce, kryty gontem, z sześcioboczną wieżą zwieńczoną galerią. Jego otwarcie miało miejsce 30 września 1923 r., przy czym regularna działalność rozpoczęła się z początkiem grudnia. Ze względu na strategiczne położenie w pobliżu granicy z ówczesnymi Niemcami w Dobrošovie powstała rozległa twierdza, część systemu fortyfikacji, jaki Czechosłowacja budowała w latach 1935–1938. Z tego względu funkcjonowanie schroniska przestało być możliwe i 15 listopada 1937 r. zostało sprzedane wojsku. Po zajęciu 29 września 1938 r. przez Hitlera Kraju Sudetów (Sudetenland) schronisko i wieża widokowa zostały znów otwarte 4 grudnia 1938 r. W kolejnym roku ogłoszono konkurs na rozbudowę obiektu, który wygrał inż. Adolf Erben. Od południa dodał on do bryły Jurkoviča nową część o cechach funkcjonalizmu, z jednospadowym dachem i dużymi oknami, które umożliwiały podziwianie widoków. Po II wojnie światowej władze odebrały schronisko Klubowi Czeskich	informacyjne z mapami, ale brak odwołań do postaci Jurkoviča. W miejscowości inne lokale gastronomiczne i baza noclegowa oraz przystanek autobusowy. Kluczową atrakcją jest twierdza Dobrošov, której zwiedzanie możliwe jest z przewodnikiem; w okolicy także inne otwarte dla turystów fortyfikacje graniczne.

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		Turystów, który odzyskał je dopiero w okresie transformacji w latach 90. XX w.	
Przebudowa zamku Kunětická hora (CZ, ryc. 1)	1923	W 1917 r. ruinę zamku z XIV–XVI w. wynajęło, a w 1919 r. zakupiło Towarzystwo Muzealne (czes. <i>Muzejní spolek</i>) z Pardubic, które rozpoczęło prace zabezpieczające i odbudowę. Jurkovič wraz z Janem Paclem zaprojektował przebudowę dawnej warowni. Na podstawie wizji Jurkoviča w zachodniej części zamku (w górnych kondygnacjach ostatniej, szóstej bramy i przyległych budynkach gospodarczych) powstała restauracja z wyposażeniem wewnątrz charakterystycznym dla jego realizacji – z dużą ilością rzeźbionego i malowanego drewna. Przed II wojną światową zamek Kunětická hora należał do najczęściej odwiedzanych atrakcji turystycznych Czechosłowacji. W 1953 r. stał się własnością państwa. W wyniku nienależytego utrzymania stan budowli stawał się coraz gorszy i od lat 70. kolejne jej części były wyłączane z użytkowania, w tym wspomniana restauracja. Ostatecznie w 1981 r. zamknięto dla zwiedzających cały kompleks i dopiero po pracach remontowych zamku właściwego (tzw. pałacu) i północnej części założenia powtórnie udostępniono w 1993 r. Prace trwały nadal i w 2021 r. otwarto część zachodnią z odtworzoną restauracją według projektu Jurkoviča.	Zamek jest udostępniony do zwiedzania z przewodnikiem – trzy trasy zwiedzania, przy czym dwie na zamku górnym w latach 2021–2022 zamknięte ze względu na prace konserwatorskie. Otwarta w 2021 r. trasa w zachodniej części zamku poświęcona Jurkovičowi – w odtworzonych wnętrzach dawnej restauracji znajduje się wystawa (nie jest to lokal gastronomiczny), elementem zwiedzania są też punkty widokowe. Wejście na dziedziniec jest wolne. Na zamku bufet, możliwość zakupu pamiątek. U podnóża zamkowego wzgórza parking, przystanek komunikacji zbiorowej, węzeł szlaków turystycznych i restauracja.
Grobowiec Milana Rastislava	1924–1928	General Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) był słowackim politykiem, wojskowym i lotnikiem, który razem	Pomnik uznany za zabytek (<i>národní kulturní památka</i>).

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
Štefánika na górze Bradlo (SK)		z Tomášem G. Masarykiem i Edvardem Benešem jest uważany za założyciela Czechosłowacji. Zginął tragicznie w katastrofie lotniczej 4 maja 1919 r., a tydzień później został pochowany wraz z załogą samolotu w pobliżu rodzinnej wsi Košariská na górze Bradlo (543 m n.p.m.). Pięć lat po jego śmierci położono kamień węgielny pod pomnik zaprojektowany przez Jurkoviča, który został ukończony we wrześniu 1928 r. Budowla, rozłożona tarasami na szczycie, została wykonana z trawertynu. Z terenu pomnika rozpościerają się atrakcyjne widoki na region Kopanice, rozciągający się między Małymi i Białymi Karpatami. Pomnik był restaurowany w latach 1995–1996, wcześniej znajdował się w bardzo złym stanie.	Przy pomniku znajduje się tylko parking i węzeł szlaków, zaś inne usługi turystyczne (noclegowe, gastronomiczne) w mieście Brezová pod Bradlom w odległości około 3,5 km. Przy pomniku znajdują się dwie tablice informacyjne – na jednej odwołanie do Jurkoviča jako autora projektu.
Przebudowa renesansowego kasztelu w Spišskim Štiavniku koło Popradu (SK, ryc. 8)	1927–1929	Rezydencja w Spišskim Štiavniku należy do typowych słowackich kaszteli. Znajduje się na lewym brzegu rzeki Hornad, w pobliżu Słowackiego Raju. Jest to pierwotnie renesansowa budowla, która była kilkakrotnie znacznie przekształcana. Zamek był stopniowo budowany od 1532 r. na miejscu klasztoru, który w 1531 r. spłonął i został zburzony. Pod koniec XVIII w. kasztel stał się własnością biskupa spiskiego Karola Salbecka. Za 50 000 sztuk złota przebudował on zamek na letnią rezydencję biskupią. W 1929 r. zamek został powiększony według projektu Jurkoviča [Sołowiej 2000]. Jest to prosty, piętrowy budynek na planie prostokąta z wieżyczkami w narożach. Nakrywa go wysoki dach czterospadowy, którego podział sprawia	Zamek jest obecnie niedostępny dla zwiedzających, ponieważ mieści się w nim szkoła zawodowa z internatem. Komunikacja autobusowa, szlak rowerowy. Pomimo braku zagospodarowania turystycznego miejsce jest dość często odwiedzane przez turystów ze względu na atrakcyjność architektury i bliskość Słowackiego Raju

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		wrażenie dachu mansardowego. Od południowej i wschodniej strony do kasztelu przylega niski budynek zwieńczony attyką z narożną wieżyczką. Na zachodzie kompleks kończy się dwukondygnacyjnym budynkiem gospodarczym i kościołem dworskim.	(4 km do granicy parku narodowego).
Sanatorium dra Karla Kocha w Bratysławie (SK)	1929–1930 (proj. 1928)	Sanatorium kobiece dra Karola Kocha znajduje się w willowej części Bratysławy. Budynek jest wynikiem współpracy Jurkoviča z architektami Jindřichem Mergancem i Otmarem Klimešem, będącymi reprezentantami funkcjonalizmu. W momencie powstania obiekt uważany był za najnowocześniejsze sanatorium w Czechosłowacji. Stojący na zboczu budynek, założony na planie litery V, posiada symetryczną formę, co pozwoliło na stworzenie przejrzystego i prostego układu. Pierwotnie sanatorium miało 36 łóżek. Pomieszczenia dla pacjentów, zaprojektowane jako jedno- i dwuosobowe, znajdowały się w bocznych skrzydłach na I i II piętrze. Pokoje wychodzące na południe, w kierunku ogrodu, były większe i miały balkon. Każdy pokój był utrzymany w innej tonacji kolorystycznej, co miało na celu wyeliminowanie szpitalnego wyglądu ośrodka. Budowla została uznana za zabytek i jest wpisana na listę międzynarodowej organizacji ochrony architektury nowoczesnej DOCOMOMO.	Obiekt nadal jest wykorzystywany jako szpital ginekologiczno-położniczy, stąd nie jest dostępny dla zwiedzających, choć budynek można oglądnąć z ulicy. Brak zagospodarowania turystycznego, ale w pewnej odległości na terenie Bratysławy dostępne są wszystkie niezbędne usługi. Brak odwołania w terenie do postaci Jurkoviča.
Stacje kolei linowej Tatranská Lomnica –	1935–1937	Kolej linowa, wybudowana w latach 30. XX w. przez firmę Wiesner, w momencie powstania była jedną z najnowocześniejszych w Europie, projekt był pod wieloma względami	Obecnie używany jest tylko górny odcinek kolei między Skalnatým plesem a Łomnickim

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
Lomnický štít (SK)		rekordowy. Kolej miała dwa odcinki i cztery stacje, które zaprojektował Jurkovič. Budowę dolnej stacji (Tatranská Lomnica) rozpoczęto 8 marca 1936 r., a uroczyste otwarcie nastąpiło 22 grudnia 1937 r. Prace na stacji pośredniej Štart, na wysokości 1165 m n.p.m., rozpoczęły się 11 czerwca 1936 r., a zakończyły w 1937 r., choć instalacje wewnętrzne ostatecznie położono latem 1938 r. Podstawową jej funkcją było napinanie lin nośnych. Największy budynek kolejki linowej znajdował się nad stawem Skalnaté pleso (1760 m n.p.m.). Kopanie fundamentów pod obiekt i wał naciagowy liny nośnej rozpoczęto 10 czerwca 1936 r. Podczas prac wykonawca znacząco zmienił pierwotny projekt Jurkoviča ze względu na potrzebę poszerzenia funkcji związanych z obsługą turystów. Choć budowa odbyła się w trudnych warunkach atmosferycznych, 22 grudnia 1937 r. została ukończona. W sierpniu 1936 r. rozpoczęto prace przy górnej stacji kolejki linowej na Łomnickim Szczycie. Ten sześciopiętrowy budynek na wysokości 2634 m n.p.m. jest najwyżej położonym zamieszkałym miejscem na Słowacji. Ukończono go w 1940 r. W maju tego roku odbył się pierwszy testowy przejazd kolejki linowej na szczyt.	Szczytem, dolny odcinek został rozebrany z wyjątkiem budynków stacji. W stacjach używanych zgodnie z przeznaczeniem (Skalnaté pleso i Lomnický štít) dostępne są usługi związane z obsługą turystów (baza gastronomiczna, toalety, na Łomnickim Szczycie nawet apartament). W nieczynnej obecnie stacji Štart znajduje się bufet i bar. Brak odwołań do postaci Jurkoviča.
Pomnik nagrobny Jozefa Miloslava Hurbana we wsi Hlboké (SK)	1948	Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) był słowackim duchownym ewangelickim, pisarzem i dziennikarzem, politykiem, jednym z głównych inicjatorów słowackiego odrodzenia narodowego, organizatorem słowackiego życia kulturalnego. Jego pomnik nagrobny	Pomnik jest dostępny. Obok tablica informacyjna, ale brak odwołania do autora projektu pomnika. Przez Hlboké prowadzi

Obiekt	Data realizacji	Charakterystyka	Wykorzystanie turystyczne
		znajduje się na miejscowym cmentarzu we wsi Hlboké, gdzie był pastorem i zmarł.	szlak pieszy imienia Hurbana. We wsi bar.
Pomnik-mauzoleum Słowackiego Powstania Narodowego (SNP) we wsi Kremnička koło Bańskiej Bystrzycy (SK)	1949	Pomnik w stylu przypominającym kamienne cmentarze Jurkoviča upamiętnia 747 ofiar z końca 1944 i początku 1945 r. Był to ostatni projekt architekta, zrealizowany już po jego śmierci. Piramidalny pomnik zwieńczony jest krzyżem, analogicznie do filarów bramy prowadzącej na otaczający teren. Kompozycja stanowi zwieńczenie alei – osi widokowej.	Pomnik jest dostępny. Został uznany za zabytek (<i>národní kulturní památka</i>). Obok tablice informacyjne o wydarzeniach historycznych i Jurkoviču. Poniżej parking. Brak innej bazy turystycznej.
Jurkovičova rozhledna w Rožnovie pod Radhoštěm (CZ)	2010–2012 (proj. 1896)	Wieża o wysokości 31 m znajduje się na szczycie góry Karlův kopec (480 m n.p.m.), powyżej skansenu Wołoskie Muzeum w Przyrodzie. Jurkovič opracował plany budowy wieży widokowej dla Towarzystwa Turystycznego w Valašském Meziříčí już w 1896 r. Miała stać na wzgórzu Brdo koło wsi Brňov. Realizacja jednak z różnych powodów odsuwała się w czasie. Budowa rozpoczęła się dopiero w październiku 2010 r., a zakończyła w grudniu 2011 r. Uroczyste otwarcie odbyło się 28 kwietnia 2012 r. Betonowa podmurówka obłożona jest kamieniem, w części drewnianej zastosowano drewno bukowe, świerkowe i jodłowe.	Wieża jest dostępna w sezonie letnim za opłatą. Pomimo że sąsiaduje bezpośrednio ze skansenem, nie ma przejścia, stąd dojście konieczne jest od drugiej strony przez las. U podnóża Karlův kopca parking, przy wejściu do skansenu obiekty gastronomiczne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bořutová-Debnárová 1993; Bořutová 2009; Československo: průvodce 1982; Dušan Jurkovič (1) b.r.w.; Dušan Jurkovič (2) b.r.w.; Hrubý i in. 1990; Lehmannová i in., 2010; Seznam b.r.w.; Ulrich i in. 2007; Žáčková 2010

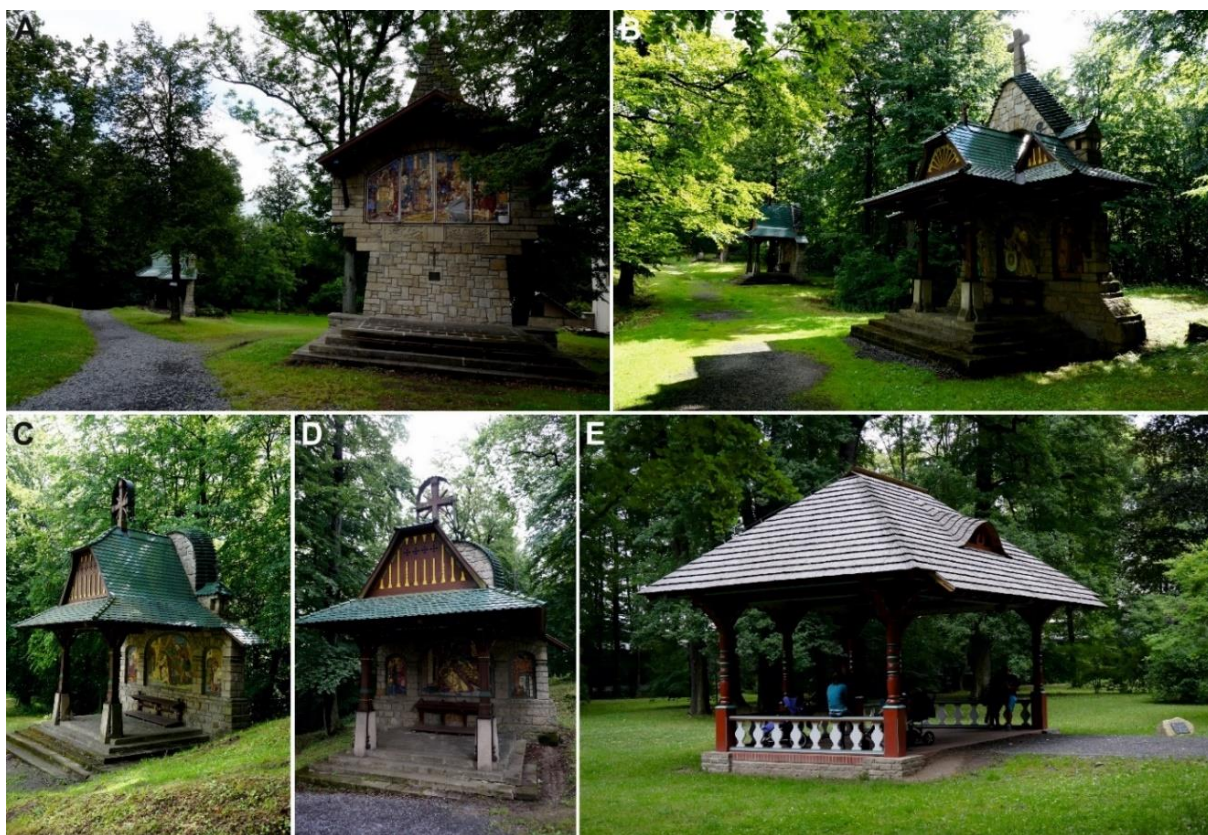

Ryc. 5. Wybrane spośród budowli zaprojektowanych przez Dušana Jurkoviča w Luhačovicach: A. Reprezentacyjny Jurkovičův dům z 1902 r. przy głównym deptaku. B. Willa Jestřábí z lat 1903–1904 w północno-wschodniej części parku zdrojowego. C. Willa Vlastimila z 1903 r. na osiedlu Pražská čtvrť. D. Willa Valaška z 1907 r., stojąca po sąsiedztwie także na osiedlu Pražská čtvrť

Źródło: fot. autor (2019)

Pomimo tego, że tab. 2 zawiera aż 24 obiekty lub ich zespoły, nie są to wszystkie budowle zaprojektowane przez Jurkoviča. Inne zachowane to m.in.: osiedle 16 domków robotniczych Nový Lískovec (1909, dziś część Brna), willa Otto Primavesi w Koutach nad Desnou (1913, potem przebudowana na hotel), przebudowany pałac Grohmanna we Vrbnie pod Pradědem (1921). Tworzył też architekturę ogrodową, np. altanę w parku przy pałacu Kinskich w Krásnie nad Bečvou, dziś części Valašského Meziříčí u podnóży Beskidu Śląsko-Morawskiego (została odbudowana jako replika, ryc. 6E). Zaprojektował także obszerną kolekcję mebli dla brneńskiego stowarzyszenia edukacyjnego Vesna, której zachowana część jest obecnie wystawiona w budynku Vesny przy ulicy Údolní 10 w Brnie. Części projektów nie udało się zrealizować, np. odbudowy ruin średniowiecznego zamku w Zwoleniu na Słowacji (1923) czy kolejnej przebudowy pałacu Molitorov (1942), a co do części nie ma pewności co do autorstwa. Zarówno liczba projektów i ich rozmieszczenie, jak i ich jakość połączona z atrakcyjnością wizualną decydują, że dorobek Dušana Jurkoviča stanowi

znaczący potencjał dla rozwoju różnych form turystyki kulturowej, m.in. turystyki dziedzictwa i turystyki biograficznej, w różnych wymiarach przestrzennych.

Ryc. 6. Wybrane spośród budowli wzniesionych według projektu Dušana Jurkoviča w regionie Valašsko w Beskidzie Śląsko-Morawskim: A, B, C, D. Stacje drogi krzyżowej na górze Hostýn koło Bystřic pod Hostýnem. E. Replika altany w parku przy pałacu Kinskich w Krásnie nad Bečvou, dziś części Valašskiego Meziříčí

Źródło: fot. autor (2014)

Zwracają uwagę wyraźne związki obiektów zaprojektowanych przez Jurkoviča z turystyką, co może być w różny sposób wykorzystane na potrzeby włączenia ich w większym wymiarze we współczesną ofertę turystyczną. Należy tu zwrócić uwagę na cztery aspekty. Po pierwsze, część budynków oryginalnie powstała na potrzeby rozwoju turystyki aktywnej, górskiej (schroniska turystyczne i restauracje, wieże widokowe, stacje kolei linowej) lub zdrowotnej (obiekty uzdrowiskowe). Ich górskie położenie niejako samoistnie sugerowało skorzystanie z elementów stylu ludowego, a to z kolei powodowało, że jako projektanta wybierano Jurkoviča, który umiejętnie łączył folklor ze współczesnymi trendami w architekturze, np. secesją czy – w późniejszym okresie – funkcjonalizmem. Obecnie forma tych budowli sama w sobie stała się atrakcją turystyczną, co wyraża się m.in. wyróżnieniem schronisk Libušín

i Maměnka tytułem narodowego zabytku kultury (czes. *národní kulturní památka*) lub planem wpisu centrum Luhačovic na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Waler folklorystyczny najsłabiej zaznacza się w przypadku stacji kolei linowej na Lomnický štít, które swoją formą wyraźnie odstają od wcześniejszych realizacji Jurkoviča, są mniej malownicze, swoją wielkością stanowiąc element dysharmonijny w górskim krajobrazie (choć w tamtym czasie taka forma zabudowy w górach była częsta). Po drugie, turystyczne znaczenie części z obiektów wynika z ich bardzo atrakcyjnego położenia, w szczególności w miejscach widokowych. W tej kategorii także należy wymienić wspomniane wyżej wieże widokowe i schroniska turystyczne, ale zaliczają się tu również niektóre pomniki (zwłaszcza grobowiec M. R. Štefánika na górze Bradlo), cmentarze wojenne z czasów I wojny światowej w Beskidzie Niskim (np. Łužna) czy droga krzyżowa na górze Hostýn. Doskonałe widoki rozpościerają się także z zamku Kunětická hora (ryc. 10C) i pałacu Nové Město nad Metují, przy czym ten ostatni jest w ogóle bardzo atrakcyjnie położony w zakolu rzeki Metuje. Po trzecie, Jurkovič często projektował przebudowy obiektów zabytkowych, które – niejako z definicji – stanowią cel wyjazdów krajoznawczych. Dodatkowo zmiany wprowadzone przez omawianego architekta z dzisiejszej perspektywy zwiększyły walory tych budowli. Wspomniane wyżej zamek Kunětická hora i pałac Nové Město nad Metují były i są jednymi z częściej odwiedzanych atrakcji turystycznych Republiki Czeskiej (por. rozdział o frekwencji poniżej). Pałac Grohmana we Vrbnie pod Pradědem zaadaptowano na cele hotelowe, zaś pałac w Molitorovie jest obecnie remontowany. Po czwarte, część z obiektów położonych jest przy popularnych trasach turystycznych, przy drogach dojazdowych do obszarów lub miejsc szczególnie popularnych wśród turystów [por. Vystoupil, Šauer 2012]. Można tu wymienić kasztel Spišský Štiavnik koło Słowackiego Raju [Sołowiej 2000], willę Theodory Němcovej w Jičynie w pobliżu Czeskiego Raju (w tym ostatnim względzie znaczenie zabytku podwyższa aspekt biograficzny) czy obiekty w Koutach nad Desnou i Vrbnie pod Pradědem na obrzeżach Wysokiego Jesionika. Duża część cmentarzy z I wojny światowej znajduje się w otoczeniu Magurskiego Parku Narodowego.

Ryc. 7. Realizacje projektów Dušana Jurkoviča na Pogórzu Orlickim: A. Charakterystyczny zadaszony most w zespole pałacowym w Nowym Mieście nad Metują, przerzucony nad dawną fosą, łączący tarasy przylegające bezpośrednio do pałacu z nowszym ogrodem formalnym. B. Rzeźby krasnoludków, powstałe w 1. ćwierci XVIII w. w pracowni słynnego barokowego rzeźbiarza M. B. Brauna, ustawione pierwotnie w barokowym zespole w Kuksie, z inicjatywy Jurkoviča przeniesione do nowego ogrodu przy pałacu Nové Město nad Metují. C. Bartoňova útulna lub Peklo, czyli zabytkowa restauracja i obiekt noclegowy powstały w wyniku przebudowy młyna położonego przy ujściu Olešenki do rzeki Metuje. D. Wschodnia część restauracji Peklo – silne rozczłonkowanie bryły było charakterystyczną cechą projektów Jurkoviča. E. Bartelmusova willa na Rezku na wschodnim skraju Nowego Miasta nad Metują. F. Jiráskova chata na górze Dobrošov widziana od południowego wschodu; na pierwszym planie część dodana w 1939 r. zgodnie z projektem inż. Adolfa Erbena, która nieco przekształciła pierwotną bryłę Jurkoviča z początku XX w.

Źródło: fot. autor (2011, 2018)

Ryc. 8. Renesansowy kasztel w Spišském Štiavniku, który był przebudowywany według projektu Dušana Jurkoviča: A. Widok ogólny od południa. B. Północno-wschodnia baszta

Źródło: fot. autor (2006)

O wartości wybranych budowli decydują także osoby, dla których zostały wzniesione lub w inny sposób z nimi powiązane. Z reguły byli to przedstawiciele elity – inteligenci (willa dra Náhlavského), przemysłowcy (Bartelmusova willa, Raabova willa, przebudowa pałacu Nové Město nad Metují wraz z sąsiednią Bartoňovą útulną). Jurkovič przyjaźnił się z wieloma osobami ze świata kultury, czego wyrazem może być projekt dla Theodory Němcovej, córki Boženy Němcovej (1820–1862), pisarki reprezentującej szczytowy okres czeskiego odrodzenia narodowego, której portret znajduje się na banknocie 500 Kč. Tworzył też upamiętnienia osób ważnych, w szczególności dla narodu słowackiego (generał Milan R. Štefánik, słowacki polityk, wojskowy i lotnik, który razem z Tomášem G. Masarykiem i Edvardem Benešem jest uważany za założyciela Czechosłowacji; Jozef M. Hurban, słowacki duchowny ewangelicki, pisarz i dziennikarz, polityk, jeden z głównych inicjatorów słowackiego odrodzenia narodowego, a jednocześnie stryj Jurkoviča). W ten ostatni aspekt wpisuje się także pomnik-mauzoleum Słowackiego Powstania Narodowego we wsi Kremnička. Wartość budowli zaprojektowanych przez Jurkoviča wynika więc często nie tylko z ich szczególnej formy, ale także znaczenia związanych z nimi osób (fundatorzy, inwestorzy, upamiętnieni) tak dla lokalnych społeczności, jak i dla narodu.

Tab. 3. Formy ochrony konserwatorskiej i zagospodarowanie turystyczne obiektów zaprojektowanych przez Dušana Jurkoviča

Obiekt	Forma ochrony konserwatorskiej	Przystosowanie obiektu do zwiedzania	Wzmianka w terenie o Jurkoviču	Oferta noclegowa w obiekcie	Oferta gastronomiczna w obiekcie	Specjalna oferta dla dzieci	Dojazd komunikacją zbiorową	Klasa obiektu
Schroniska Libušín i Maměnka, Pustevny	narodowy zabytek kultury	–	–	+	+	–	+	1
Czeski Instytut Sadownictwa, Brno-Bohunice	zabytek kultury	–	–	–	–	–	+	3
Bartelmusova willa, Nové Město nad Metují	zabytek kultury	–	–	–	–	–	+	3
Raabova willa, Písek	zabytek kultury	–	–	–	–	–	+	3
Uzdrowisko Luhačovice	miejska strefa zabytkowa, zabytek kultury	–	+	+	+	–	+	1
Droga krzyżowa Hostýn	narodowy zabytek kultury	–	–	–	–	–	+	2
Dom Regionalny, Skalica	narodowy zabytek kultury	+	+	–	–	+	+	2
Własna willa, Brno-Žabovřesky	zabytek kultury	+	+	–	–	+	+	1
Willa dra Náhlovského, Praga-Bubeneč	zabytek kultury	–	–	–	–	–	+	3
Przebudowa pałacu Nové Město nad Metují	narodowy zabytek kultury	+	+	+	+	+	+	1
Bartoňova útulna, Peklo	zabytek kultury	–	–	+	+	–	+	2
Przebudowa pałacu Molitorov	zabytek kultury	–	–	–	–	–	+	3
Dom czynszowy, Brno	zabytek kultury	–	+	–	+	–	+	3
Willa Theodory Němcovej, Jičín	zabytek kultury	–	–	–	–	–	+	3

Obiekt	Forma ochrony konserwatorskiej	Przystosowanie obiektu do zwiedzania	Wzmianka w terenie o Jurkoviču	Oferta noclegowa w obiekcie	Oferta gastronomiczna w obiekcie	Specjalna oferta dla dzieci	Dojazd komunikacją zbiorową	Klasa obiektu
Cmentarze wojenne, Beskid Niski	rejestr zabytków	–	+	–	–	–	+/-	1–3
Jiráskova chata, Dobrošov	zabytek kultury	+	–	+	+	–	+	3
Przebudowa zamku Kunětická hora	narodowy zabytek kultury	+	+	–	+	–	+	1
Grobowiec M. R. Štefánika, Bradlo	narodowy zabytek kultury	–	+	–	–	–	–	2
Przebudowa kasztelu Spišský Štiavnik	narodowy zabytek kultury	–	–	–	–	–	+	3
Sanatorium dra K. Kocha, Bratislava	narodowy zabytek kultury	–	–	–	–	–	+	3
Stacje kolei linowej na Lomnický štít	-	+	–	+	+	–	+	3
Pomnik J. M. Hurbana, Hlboké	-	–	–	–	–	–	+	3
Pomnik-mauzoleum SNP, Kremnička	narodowy zabytek kultury	–	+	–	–	–	+	3
Jurkovičova rozhledna, Rožnov pod Radhoštěm	-	+	+	–	–	–	–	3

Źródło: opracowanie własne

Budowle zaprojektowane przez Jurkoviča na ogół są chronione jako zabytki, co wynika z ich wieku i wartości. W Republice Czeskiej obiekty zabytkowe naszą tytuł *kulturní památka*, zaś te szczególnie cenne, ważne dla kultury lub historii wyróżnia się tytułem narodowego zabytku kultury (czes. *národní kulturní památka*), który nadaje rozporządzeniem rząd i tylko za jego zgodą można wywieźć narodowy zabytek kultury poza granice państwa [por. Kołodziejczyk 2019; Vystoupil, Šauer 2012, 2017]. Tytuł ten przyznano 450 obiektom, z czego cztery są budowlami zaprojektowanymi

lub przebudowanymi przez Jurkoviča (tab. 3). Na Słowacji wszystkie zabytki określane są jako *národné kultúrne pamiatka* i nie występuje rozróżnienie ze względu na wartość. Dodatkowo niektóre z realizacji Jurkoviča są częścią zabytkowych kompleksów – domy uzdrowiskowe i wille w Luhačovicach są chronione wraz z całym centrum tego miasta zdrojowego jako miejska strefa zabytkowa (czes. *městská památková zóna*), z kolei droga krzyżowa na Hostýnie jest uznana za narodowy zabytek kultury wraz z całym kompleksem pielgrzymkowym.

Pomimo znacznej wartości budowli zaprojektowanych przez Dušana Jurkoviča ich poziom zagospodarowania turystycznego jest słaby (tab. 3). Najczęściej obiekty nie są w żaden sposób przystosowane do zwiedzania, np. wille można po prostu obejrzeć z zewnątrz, z przylegającej ulicy. Jakkolwiek po części nie może to dziwić, skoro są to często obiekty prywatne i nadal zamieszkane, to niewielka obecnie liczba miejsc, gdzie stylowi Jurkoviča można się przyjrzeć z bliska, a zwłaszcza jego wewnątrz, może być istotną przeszkodą w rozwoju oferty turystyki biograficznej skupionej na postaci architekta. Wnętrza projektu Jurkoviča turyści mogą zobaczyć tylko w czterech miejscach (Dom Regionalny w Skalicy, własna willa w Brnie-Žabovřeskách, pałac Nové Město nad Metují, zamek Kunětická hora) i w tych przypadkach oferta ma charakter regularny (godziny otwarcia, przewodnik), przy czym jedynie w Brnie i na Kunětickiej horze jest ona skupiona jednoznacznie na postaci architekta. Dodatkowo istnieje możliwość zobaczenia części pomieszczeń schronisk Libušín i Maměnka pod warunkiem skorzystania z oferty noclegowej lub gastronomicznej oraz niektórych budowli uzdrowiskowych w Luhačovicach w przypadku zarezerwowania pobytu (turyści mogą swobodnie wejść tylko do holu Jurkovičův dŕmu). Trzeba jednocześnie pamiętać, że atrakcyjna jest także (a czasem przede wszystkim) zewnętrzna forma budynków projektu omawianego architekta. W przypadku cmentarzy, pomników i innych upamiętnień sytuacja jest inna – są one dostępne i specjalne działania w zakresie przystosowania do zwiedzania nie są konieczne. Martwi natomiast umiarkowana powszechność odwołań do postaci Dušana Jurkoviča przy inwentaryzowanych obiektach. Spośród 24 miejsc tylko w dziesięciu istnieje informacja (najczęściej w postaci tablic dydaktycznych), kto daną budowlę zaprojektował i z czego wynika jej znaczenie. W tych przypadkach na ogół postaci Jurkoviča i jego styl są szerzej omówione. W pozostałych takich treści brak i turyści, by tego się dowiedzieć, muszą korzystać z zasobów internetowych, chyba że taką informację pozyskali wcześniej, np. na etapie planowania wyjazdu.

W części z budowli działa baza noclegowa (w sześciu) lub gastronomiczna (w ośmiu), przy czym często jest to ich pierwotna funkcja (schroniska Libušín i Maměnka Jiráskova chata oraz Bartoňova útulna, uzdrowisko Luhačovice; tab. 3). Z perspektywy turystycznej podnosi to atrakcyjność obiektu. Szkoda natomiast, że obiekty odwołujące się bezpośrednio do postaci Jurkoviča (zwłaszcza jego willa w Brnie), najważniejsze obecnie z perspektywy omawianego produktu biograficznego, takiej oferty nie posiadają. Trzeba jednak pamiętać, że nie zawsze istnieje możliwość wprowadzenia funkcji noclegowej lub gastronomicznej do formalnie zabytkowych obiektów (względy konserwatorskie), poza tym nie zawsze jest na to odpowiednia przestrzeń. Należy też podkreślić, że często baza noclegowa lub gastronomiczna jest położona w bezpośredniej bliskości zinwentaryzowanych obiektów (np. w kompleksie pielgrzymkowym na Hostýnie lub na rynku w Skalicy, przy którym stoi Dom Regionalny; por. tab. 2). Słabo jest rozwinięta oferta przeznaczona dla rodzin z dziećmi. Są to tylko trzy miejsca – te, które mają postać muzeum lub zbliżoną. Trzeba przy tym pamiętać, że nie zawsze taka oferta jest możliwa lub wskazana (upamiętnienia dramatycznych wydarzeń). Pozytywna jest natomiast bardzo dobra dostępność komunikacyjna analizowanych obiektów. Transport zbiorowy nie dociera tylko do części (niestety znacznej) cmentarzy wojennych w Beskidzie Niskim oraz do grobowca M. R. Štefánika i Jurkovičovej rozhledny, które położone są na szczytach gór (do miejscowości u ich podnóża – Brezová pod Bradlom i Rožnov pod Radhoštěm – można jednak bez problemu dojechać zarówno autobusami, jak i koleją; dodatkowo do grobowca M. R. Štefánika można dotrzeć autem).

Jak wspomniano wyżej, na podstawie atrakcyjności zinwentaryzowanych obiektów, w tym ich przystosowania do ruchu turystycznego, podzielono je na trzy grupy (tab. 1, 3). Spośród 23 miejsc (pomija się tu cmentarze w Beskidzie Niskim, które były analizowane jako zespół) do pierwszej (najwyższej) klasy zaliczono pięć, które po pierwsze najlepiej ilustrują styl Jurkoviča, po drugie – wyraźnie odwołują się do jego osoby i są w jakiś sposób zagospodarowane pod względem turystycznym. Uwzględniono tu więc willę w Brnie-Žabovřeskách, która była manifestem stylu architekta i dziś mieści poświęconą mu wystawę, zamek Kunětická hora, gdzie w 2021 r. także otwarto ekspozycję dotyczącą Jurkoviča i jednocześnie odtworzono zaprojektowane przez niego wnętrza, oraz pałac Nové Město nad Metují, którego współczesny wystrój w dużym stopniu został stworzony przez Jurkoviča [Łuczyński 2012], co jest wyraźnie podkreślane podczas oprowadzania. Chociaż ograniczona jest

dostępność wewnątrz, zaliczono tu także zabudowę uzdrowiskową w Luhačovicach, o czym zdecydowała liczba i zagęszczenie obiektów oraz odwołania do osoby architekta w przestrzeni miasta. Z kolei w przypadku schronisk Libušín i Maměnka brakuje jednoznacznych odwołań do Jurkoviča (poza stroną internetową), ale są to obiekty kluczowe dla jego dorobku [Jurkovič 1900], niedawno odrestaurowane lub odbudowane, dodatkowo – choć nie są udostępnione do zwiedzania jako muzeum wewnątrz lub wystawa – dzięki pełnieniu funkcji noclegowych i gastronomicznych są w jakimś zakresie otwarte dla turystów. Wszystkie pięć obiektów znajduje się na terenie Republiki Czeskiej i cztery spośród nich (poza willą w Brnie) są uznane za narodowe zabytki kultury.

Drugą klasę przypisano czterem obiektom, które są mniej atrakcyjne ze względu na rozmiar lub formę architektoniczną, bądź brakuje na nich lub w ich otoczeniu odwołania do postaci Jurkoviča. W pierwszym przypadku chodzi o Dom Regionalny w Skalicy, gdzie przedmiotem zainteresowania jest w zasadzie tylko fasada i jedno pomieszczenie w mieszczącym się wewnątrz muzeum, oraz grobowiec M. R. Štefánika koło Brezovej pod Bradlom, którego wartość wynika bardziej z upamiętnionej postaci, zaś sam pomnik pod względem formy jest już typowy dla końcowego okresu twórczości Jurkoviča, w którym motywy ludowe ustąpiły miejsca funkcjonalizmowi. Niemniej o atrakcyjności obiektu decyduje widokowe położenie na szczycie góry Bradlo. Drugi przypadek (brak odwołania w terenie do postaci architekta) reprezentuje droga krzyżowa na górze Hostýn i restauracja Peklo koło Nowego Miasta nad Metują. Pozostałe obiekty zaliczono do trzeciej klasy (obiekty do zobaczenia po drodze), co wynika najczęściej z ich ograniczonej dostępności (jedynie możliwość oglądnięcia z zewnątrz, czasem z odległości) w połączeniu z brakiem bazy turystycznej i odwołania do postaci Jurkoviča. Spośród 14 miejsc zaliczonych do trzeciej kategorii nawiązanie do osoby architekta ma miejsce tylko w trzech, podobnie jak jakieś formy przystosowania obiektu do zwiedzania, co odnosi się po prostu do udostępnienia wieży widokowej, stąd związki z omawianą postacią są słabe. Zaliczono tu także większość pomników i upamiętnień (poza tym na górze Bradlo, który przypisano do drugiej klasy), a także kasztel w Spišském Štiavniku [Sołowiej 2000], który jest dość popularny wśród turystów, ale jego dostępność jest bardzo ograniczona, stąd niewielkie są możliwości doświadczenia stylu Jurkoviča.

O randzie poszczególnych obiektów zdecydowało też ich sąsiedztwo. Pałac w Nowym Mieście nad Metują jest kluczową atrakcją, przyciągającą licznych turystów.

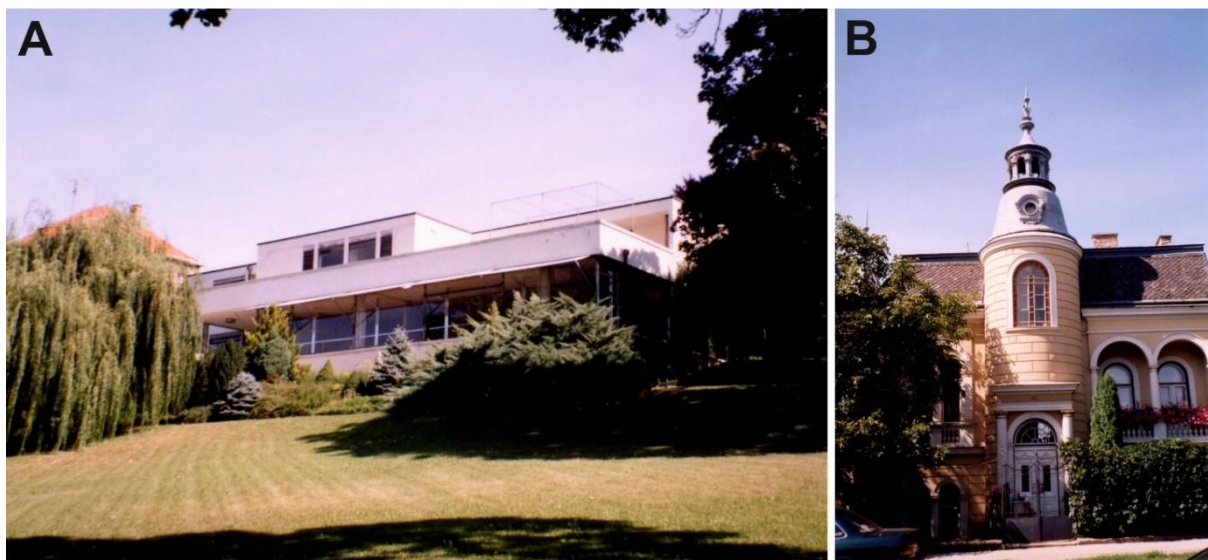
Przypisano go do pierwszej klasy. Odległa o 6 km restauracja Peklo, niewielki obiekt bez odwołania do postaci Jurkoviča np. w postaci tablicy informacyjnej, w zdecydowanej większości przypadków nie będzie celem samodzielnej wycieczki, ale osoby zwiedzające pałac i zainteresowane architekturą zapewne tam przy okazji podjadą, tym bardziej, że wiąże się z tym możliwość spożycia posiłku w atrakcyjnym otoczeniu (Peklo jest także wspominane przez przewodników podczas zwiedzania rezydencji). Natomiast willę na Rezku, odległą o 3 km od pałacu, którą można oglądać tylko z granicy działki, z dużym prawdopodobieństwem wybiorą za swój cel jedynie osoby szczególnie zainteresowane dziedzictwem architektury Jurkoviča. Ostatecznie trzeba wspomnieć o cmentarzach w Beskidzie Niskim. W zależności od wielkości, stanu zachowania, położenia (dostępność komunikacyjna i atrakcyjność krajobrazowa) oraz zagospodarowania turystycznego (przede wszystkim tablice informacyjne) można je zakwalifikować do każdej z kategorii. Pierwszą klasę należy przypisać cmentarzowi wojennemu nr 123 w Łużnej, który został niedawno zrewitalizowany wraz z odbudową centralnej kaplicy (gontyny), drugą – cmentarzom nr 8 w Nowym Żmigrodzie i nr 11 w Woli Cieklińskiej ze względu na ich atrakcyjną formę i dobry stan zachowania, zaś trzecią – m.in. cmentarzowi nr 60 Pętna (Magura) na Przełęczy Małastowskiej, który w trakcie kilku remontów zatracił część cech stylowych [Frodyma 1995].

Produkty turystyczne oparte na dziedzictwie Dušana Jurkoviča

Miejscem, które w najpełniejszy sposób przedstawia dorobek Dušana Jurkoviča, jest jego własna willa w Brnie-Žabovřeskách, w której otwarto wystawę poświęconą właśnie tej tematyce. Restauracja budynku przebiegała z założeniem przywrócenia mu w możliwie najpełniejszym wymiarze pierwotnego wyglądu oraz oddania atmosfery, jaka panowała, gdy mieszkała tu rodzina architekta [Lehmannová i in. 2010]. Wystawa ta jest o tyle ważna, że nie tylko wpisuje się w tematykę niniejszego artykułu, ale realizuje też założenia Jurkoviča, który przed wprowadzeniem się do willi zorganizował w niej Wystawę Architektury i Sztuki Przemysłowej (26.08.–20.09.1906). Jej celem była popularyzacja w społeczeństwie nowoczesnego sposobu mieszkania i nowych trendów w architekturze. Centralnym elementem zwiedzania [*Stálá expozice* b.r.w.] jest hol z klatką schodową, będący wówczas bardzo nowoczesnym wnętrzem. Została mu przywrócona pierwotna forma – kilka oryginalnych mebli odrestaurowano, uzupełniają je repliki bazujące na projektach Jurkoviča i archiwalnych fotografiach. Dodano również dywany, malowane tapety,

okładziny ścienne, odsłonięto oryginalne malowanie ścian, a przede wszystkim odrestaurowano strop. Do wnętrza powróciły pierwotne proporcje i tonacja kolorystyczna. Z klatki schodowej przechodzi się do salonu, który Jurkovič wykorzystywał jako salę wystawienniczą. Także w tym przypadku odtworzono pokrycie ścian i wykonano replikę oryginalnego żyrandola. W pomieszczeniu wystawiane są meble, przede wszystkim projektu Jurkoviča, ze zbiorów Galerii Morawskiej w Brnie lub innych instytucji i osób prywatnych, np. zestaw do salonu, który architekt stworzył na potrzeby zamku Jaroslava Veselego w Molitorovie (1909). Do zwiedzania udostępniono również pokój dziecięcy i sypialnię z łazienką. Te pomieszczenia także były częścią wystawy w 1906 r. i również obecnie znajduje się tu ekspozycja poświęcona twórczości Jurkoviča. W jednej z sal pod warstwami przemalowań zachował się oryginalny obraz bordiury ze stylizowanym herbem cechu malarzy. Zwiedzanie obejmuje więc zarówno odtworzone wnętrza wglądające tak jak w czasach Jurkoviča, wystawę mebli, jak i typową ekspozycję z tablicami informacyjnymi, przy czym jest ona utrzymana w przestrzennej, zgeometryzowanej formie.

Poza wystawą stałą w willi organizowane są ekspozycje czasowe, najczęściej dotyczące współczesnego designu i architektury. Placówka oferuje też pięć programów lekcji muzealnych, przewidzianych dla grup z różnych klas szkół podstawowych i średnich. Ich tematyka skupia się przede wszystkim na samej willi i jej projektancie, jedna z lekcji odbywa się w ogrodzie. Stałą ofertę uzupełniają pamiątki, które można nabyć w kasie. Ponadto istnieje Centrum Dušana Samo Jurkoviče, które osobom zainteresowanym oferuje wybór literatury dotyczącej architekta i jego czasów [*Badateľna* b.r.w.]. Placówka gromadzi oryginalne rysunki i projekty Jurkoviča, które są sukcesywnie digitalizowane. Organizowane są różne jednorazowe akcje, które uzupełniają gry. Przygotowano też propozycję trasy spacerowej po okolicach willi, która łączy przykłady wyróżniające się architektury z początku XX w. [*Stezka okolím Jurkovičovy vily* b.r.w.]. Biorąc pod uwagę strukturę produktu turystycznego [por. Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2002, 2010; Stasiak 2013], w łatwy sposób można zidentyfikować rdzeń produktu (potrzeby poznawcze turystów w zakresie dziedzictwa architektury, w tym współczesnej) i produkt rzeczywisty (zwiedzane willi – stała ekspozycja, wystawy czasowe, oferta dla szkół). Słabo natomiast rozwinięty jest produkt poszerzony, na który składają się w zasadzie tylko pojedyncze pamiątki, trasa spacerowa po okolicy i eventy.

Ryc. 9. Przykłady breńskich willi: A. Modernistyczna willa Tugendhat z lat 1929–1930, wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. B. Stojąca w sąsiedztwie historyzująca willa Černopolní z 1904 r.
Źródło: fot. autor (2005)

Co prawda produkt związany bezpośrednio z willą Jurkoviča jest póki co na niskim poziomie rozwoju, ale stanowi on część znacznie szerszej oferty, która obejmuje XX-wieczne wille w Brnie (ryc. 9). Liczba rezydencji, które wyróżniają się pod względem architektonicznym, jest ogromna [Sedlák, red. 2013]. Tylko w bliskim sąsiedztwie Jurkovičovy vily znajduje się funkcjonalistyczna willa Stiassni z 1929 r., która także jest udostępniona do zwiedzania z przewodnikiem i gdzie działa Centrum Metodyczne Architektury Współczesnej (czes. *Metodické centrum moderní architektury*), ponadto funkcjonalistyczna willa Ernsta Löw-Beera z lat 30. XX w. czy willa wybudowana dla Eduarda Münzova w latach 1924–1926. Najslawniejsza jest położona w innej części miasta modernistyczna willa Tugendhat (ryc. 9A), wybudowana w latach 1929–1930 według projektu Ludwiga Mies van der Rohe, wpisana w 2001 r. na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO [Černoušková, Černá, Liška 2008], a także położona po sąsiedzku secesyjna willa Löw-Beer z 1904 r., w której niedawno otwarto wystawę poświęconą architekturze i życiu mieszczaństwa na przełomie XIX i XX w. Te dwie budowle stanowią obecnie – z perspektywy turystycznej – jeden kompleks, są bowiem połączone ogrodami, a pomiędzy nimi na terenie parku działa kawiarnia. W okolicy znajdują się jeszcze m.in. następujące wille: historyzująca Černopolní z 1904 r. (ryc. 9B), neorenesansowa Karla Kaisera z 1860 r. i Arnoldova z lat 70. XIX w., przebudowana w styl *art deco* na początku XX w. Brno promuje się więc przez perspektywę XX-wiecznej architektury i tutejszych willi,

co ma także wymiar rynkowy. Przykładowo z kartą BRNOPAS uzyskuje się 30% zniżki na bilety wstępu do willi Jurkoviča, 25% do willi Löw-Beer i prawie 20% do willi Stiassni. Trzy brneńskie rezydencje (Tugendhat, Stiassni i willa Jurkoviča) uznane zostały za ikoniczne domy. Projekt Iconic Houses to międzynarodowa sieć łącząca budynki o dużym znaczeniu architektonicznym oraz domy i pracownie artystów z XX w., które są otwarte dla publiczności jako „house museum” [iconichouses.org b.r.w.]. Z całej Republiki Czeskiej taki tytuł przypadł dziesięciu budynkom, dla porównania z Polski wyróżniono tak trzy obiekty, zaś z Niemiec 14. W wyszukiwarce słynnych willi w Republice Czeskiej [Vily b.r.w.] dla Brna można znaleźć 50 obiektów (dla porównania w Pradze 78).

Drugim miejscem, gdzie znajduje się wystawa poświęcona Dušanowi Jurkovičowi, jest zamek Kunětická hora. Jak już wspomniano, w odrestaurowanej zachodniej części zamku w 2021 r. otwarto trasę zwiedzania pt. „Dušan Jurkovič, poeta drewna” (czes. *Dušan Jurkovič, básník dřeva*; ryc. 10) [*Dušan Jurkovič, básník dřeva...* b.r.w.]. Obejmuje ona fragmenty zamku, które zostały w latach 20. XX w. przebudowane według projektu architekta [Hrubý i in. 1990]. Ich ówczesny stan został przywrócony w ramach prac konserwatorskich prowadzonych w latach 2018–2021 i wspieranych przez Unię Europejską [*Obnova Jurkovičova paláce...* b.r.w.]. Zwiedzanie w ramach trasy, które odbywa się tylko z przewodnikiem, obejmuje przede wszystkim wnętrza dawnej restauracji (ryc. 1B, C, D, E), odtworzone dokładnie według projektów Jurkoviča (obecnie są to wnętrza o charakterze muzealnym). Restauracja mieściła się na drugiej i trzeciej kondygnacji szóstej bramy, a komunikację zapewniała drewniana klatka schodowa przylegająca od zachodu. Cały wystrój tej części został odtworzony – na ścianach pokrytych wapiennym tynkiem znajduje się boazeria, stropy posiadają dekorację składającą się z kasetonów, przywrócono charakterystyczne żyrandole, wstawiono meble wytworzone z tych samych gatunków drewna co zachowane fragmenty. Druga kondygnacja utrzymana jest w zielonej stylistyce, zaś trzecia – w czerwonej. Zwiedzanie restauracji poprzedza poświęcona Jurkovičowi wystawa (ryc. 10A, B), która przedstawia biografię architekta i główne jego dzieła, z naciskiem na te położone w sąsiedztwie, czyli pałac Nové Město nad Metují i Bartelmusovą willę w tej samej miejscowości oraz Bartoňovą útulnę w osadzie Peklo. Omawiana jest także jego wizja przebudowy zamku Kunětická hora, która nie została w pełni zrealizowana. Zwiedzanie kończy się na wieży, gdzie jest punkt widokowy (ryc. 10C), oraz na tarasie widokowym na szczycie tzw. Jurkovičův palác, czyli najdalej

na zachód wysuniętej części założenia (ryc. 10D). Taras ten stanowi dość ciekawe rozwiązanie, ponieważ ciągnie się wzdłuż zwieńczenia dwóch ścian obwodowych (północnej i zachodniej) Jurkovičův palácu i przesłonięty jest z obu stron daszkami pokrytymi gontem. Dzięki temu, kiedy patrzy się na budynek z zewnątrz, zwiedzający na tarasie są praktycznie niewidoczni. Sam pałac uległ znacznemu zniszczeniu w 2. połowie XX w. i w latach 90. XX w. w jego mury została wbudowana żelazobetonowa konstrukcja, negatywnie wpływając na ich strukturę. Obecnie w tej części zwiedzający nadal zobaczą betonowo-szklany obiekt, ale nie jest on już w żaden sposób powiązany z zabytkowymi ścianami. I to właśnie w nim mieści się wspomniana wystawa. Trasa zwiedzania obejmuje też podziemia palacu, gdzie znajdują się relikty XIV-wiecznych murów pierwotnego założenia zamkowego – można podziwiać zarys potężnej wieży obronnej.

Narracja przewodnika w ramach trasy „Dušan Jurkovič, poeta drewna” skupia się na postaci architekta z licznymi odniesieniami do historii zamku i jego architektury. Także na punktach widokowych mowa jest nie tylko o widocznych z nich miejscowościach i obiektach w regionie, ale również o Jurkovičův palácu, zwłaszcza problemach z jego adaptacją po przebudowie w latach 90. XX w. Uzupełnieniem oferty są pamiątki (pocztówki, publikacja). Można więc powiedzieć, że mamy do czynienia z produktem turystycznym, przy czym – podobnie jak w przypadku Brna – słabo rozwiniętym w zakresie produktu poszerzonego [por. Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2002, 2010]. Dodatkowym ograniczeniem jest wielkość pomieszczeń, która powoduje, że maksymalna liczba zwiedzających w grupie to 15 osób. W 2021 r. trasa była na tyle popularna, że w weekendy biletów często brakowało już w połowie dnia. Wynikało to z nowości oferty (jak dotąd mieliśmy do czynienia z narodzinami produktu i jego rozwojem, biorąc pod uwagę fazy cyklu życia produktu [por. Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2002, 2010]), ale także z faktu, że prace konserwatorskie przeniosły się teraz do głównego palacu, stąd była to jedyna dostępna do zwiedzania trasa.

Ryc. 10. Fragmenty trasy zwiedzania pt. „Dušan Jurkovič, poeta drewna” na zamku Kunětická hora: A, B. Wystawa przedstawiająca postać Jurkoviča i jego dorobek, w tym plany w zakresie przebudowy zamku (tylko częściowo zrealizowane). C. Widok z punktu widokowego na szczycie szóstej bramy na Jurkovičův palác, który składa się obecnie z zabytkowych murów otaczających niewielki dziedziniec i nowoczesny budynek wystawowy z dachem pokrytym roślinnością naskalną (w jego wnętrzu mieści się wystawa poświęcona Jurkovičowi); na skraju dachu – ukryty pomiędzy gontowymi daszkami – znajduje się taras widokowy. D. Turyści na tarasie widokowym na dachu Jurkovičův palácu, zaś z tyłu górna część szóstej bramy

Źródło: fot. autor (2021)

W oparciu o postać Dušana Jurkoviča próbuje się promować Nowe Miasto nad Metują, przy czym trudno uznać, że oferta ta ma cechy produktu turystycznego. Na oficjalnych stronach miasta [*Dílo Dušana Jurkoviče* b.r.w.] znajduje się wykaz projektów omawianego architekta w regionie wraz z opisem, ale brakuje jakiegokolwiek aspektu komercyjnego. Jest to tylko zestaw punktów wartych zobaczenia bez określenia proponowanej trasy. Na terenie miasta nie przygotowano żadnych drogowskazów prowadzących do budowli zaprojektowanych przez Jurkoviča, a uwzględniając osobno ogrody pałacowe wraz z charakterystycznym mostem oraz pałacową elektrownię wodną, jest to aż pięć obiektów. W punkcie informacji turystycznej brak ulotek, które przybliżyłyby postać architekta i jego dzieła

na przedpolu Gór Orlickich. W podobnej formie realizowane jest to w Luhačovicach, gdzie na stronie miasta [*Jurkovičovy stavby b.r.w.*] znajduje się lista obiektów wraz z opisem, przy czym w tym przypadku atrakcyjniejsza jest forma graficzna. Ponadto na deptaku ustawiono tablice informacyjne o ważniejszych willach w uzdrowisku, w tym zaprojektowanych przez Jurkoviča (ryc. 11). Niemniej także tu nie przygotowano żadnej trasy po obiektach, a byłoby to wskazane, ponieważ obiekty są położone w kilku lokalizacjach, nie tylko w ścisłej dzielnicy uzdrowskiej (np. wille Vlastimila i Valaška na osiedlu Pražská Čtvrť). Brakuje też ulotek lub oferty tematycznego zwiedzania miasta z przewodnikiem. Przewaga Luhačovic w kontekście organizacji w przyszłości produktu turystycznego polega na tym, że wszystkie realizacje Jurkoviča są własnością jednego podmiotu – uzdrowiska, natomiast obiekty w Nowym Mieście mają trzech właścicieli (dodatkowo restauracja Peklo jest przez Bartoňów wydierżawiana). Żadnych tego typu inicjatyw nie udało się zidentyfikować na terenie Słowacji.

Ryc. 11. Tablice informacyjne na deptaku w Luhačovicach dotyczące najciekawszych domów i willi w uzdrowisku, w tym tych zaprojektowanych przez Dušana Jurkoviča

Źródło: fot. autor (2019)

Frekwencja w wybranych obiektach

Dane dotyczące frekwencji można uzyskać tylko z tych obiektów, w których prowadzi się ewidencję zwiedzających, najczęściej w postaci sprzedaży biletów. Z tego względu, spośród 24 obiektów lub zespołów poddanych inwentaryzacji (tab. 2) informacje takie udało się zestawić tylko dla pięciu (tab. 4), przy czym – na szczęście – są wśród nich te najważniejsze, które w jakimś zakresie próbują budować produkt turystyczny w oparciu o postać i dorobek Dušana Jurkoviča. Z powyższych względów brakuje danych dla cmentarzy, pomników i upamiętnień oraz dla miejsc, które nie są formalnie udostępnione dla ruchu turystycznego (np. prywatne domy mieszkalne). Dodatkowo przedstawiono dane dla lokalnego, Spółdzielczego Muzeum Samuela Jurkoviča we wsi Sobotište, które formalnie jest filią muzeum w Skalicy. Dotyczy ono pradziadka Dušana, który był pedagogiem, działaczem ludowym i animatorem kultury, a także organizatorem słowackiego ruchu spółdzielczego. W 1845 założył Stowarzyszenie Rolników w Sobotište, pierwszą spółdzielnię kredytową w Europie. Dane w zakresie frekwencji pochodzą z narodowych statystyk prowadzonych w Republice Czeskiej przez Centrum Informacji i Statystyki Kulturalnej w ramach Krajowego Ośrodka Informacji i Doradztwa Kultury w Pradze (czes. *Centrum informací a statistik kultury, Národní informační a poradenské středisko pro kulturu*), zaś na Słowacji w zakresie muzeów przez Gabinet Muzealny Słowackiego Muzeum Narodowego w Bratysławie (słow. *Muzeologický cabinet, Slovenské národné muzeum*).

Spośród obiektów, dla których możliwe było uzyskanie danych, najwyższą frekwencją w ostatnich latach cieszy się wieża widokowa Jurkovičova rozhledna na górze Karlův kopec (480 m n.p.m.) koło Rožnova pod Radhoštěm. W latach 2017 i 2018 odwiedziło ją około 45 000 osób (tab. 4), zaś w 2021 r. tylko w lipcu i sierpniu było to około 32 000 osób (odpowiednio 16 500 i 15 500 [Nosková 2021]). Można doszukiwać się przynajmniej trzech przyczyn tak dobrego wyniku. Po pierwsze, zapewne nadal działa tu efekt nowości, wieżę bowiem oddano do użytku pod koniec 2012 r. Po drugie, znajduje się ona w bezpośrednim sąsiedztwie Wołoskiego Muzeum w Przyrodzie (czes. *Valašské muzeum v přírodě*, od 11.12.2018 r. formalnie część Narodowego Muzeum w Przyrodzie, ches. *Národní muzeum v přírodě*; ryc. 3), które jest jednym z najpopularniejszych muzeów w Republice Czeskiej. Ma ono formę skansenu, stąd wieża widokowa czerpiąca – jak w przypadku stylu Jurkoviča – ze sztuki ludowej na pewno przyciąga część odwiedzających. Wołoskie Muzeum w Przyrodzie

w 2020 r. było czwartym najczęściej odwiedzanym muzeum w kraju z frekwencją 250 931 osób (na pierwszym miejscu znajdowało się Muzeum Miasta Pragi z 522 917 zwiedzającymi) [Šílová, Lindnerová 2021]. Stanowiło to 3,66% wszystkich zwiedzających muzea i galerie w Republice Czeskiej, ale aż 45,03% w skali województwa (Zlínský kraj). W 2019 r. skansen w Rožnovie pod Radhoštěm znajdował się na szóstym miejscu (334 585 zwiedzających, co stanowi 2,28% w skali kraju i 39,16% w województwie), w 2018 r. na dziewiątym (227 000), zaś w 2017 r. na 11. miejscu (180 840) [Šílová, Lindnerová 2018, 2019, 2020]. W 2019 r. znajdował się na 24. miejscu wśród 50 najliczniej odwiedzanych atrakcji turystycznych Republiki Czeskiej, zaś dwa lata wcześniej na miejscu 30., za każdym razem zajmując pierwsze miejsce wśród atrakcji związanych z kulturą ludową [Czech Tourism, 2018, 2020]. Widać więc, że popularność skansenu wyraźnie rośnie, co może przekładać się także na frekwencję na wieży widokowej. Po trzecie, cały region Valašsko promuje się w oparciu o kulturę ludową, w co Jurkovičova rozhledna pod względem stylistycznym doskonale się wpisuje. Na tej podstawie można wnioskować, że także inne realizacje Jurkoviča na tym terenie (schroniska Libušín i Maměnka w osadzie Pustevny pod górą Radhošť – 12 km, altana w parku przy pałacu Kinskich w Krásnie nad Bečvou – 18 km, droga krzyżowa na górze Hostýn koło Bystřic pod Hostýnem – 55 km) mogą cieszyć się dużym zainteresowaniem. Można tylko wskazać, że pałac Kinskich w Krásnie nad Bečvou, który mieści dziś filię Muzeum Regionu Valašsko, odwiedziło w 2019 r. 2 219 osób (znaczący spadek ze względu na remont i zamknięcie placówki przez większość roku), w 2018 r. – 33 256, w 2017 r. – 27 998, zaś w 2016 r. – 28 163 osoby [*Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2016–2018 b.r.w.*; *Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2019 b.r.w.*]. Oczywiście trudno zakładać, że wszyscy zwiedzający muzeum udali się też do parku i widzieli altanę, ale jakaś część na pewno tak uczyniła, tym bardziej, że mógł tu również działać efekt nowości – altana została bowiem zrekonstruowana w 2012 r., gdyż pierwotna uległa zniszczeniu w latach 70. XX w.

Tab. 4. Frekwencja w wybranych obiektach związanych z postacią Dušana Jurkoviča, w których występują zorganizowane formy zwiedzania, w latach 2010–2019

Obiekt	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Własna willa, Brno-Žabovřesky	n/a	b.d.	b.d.	5 985	4 980	5 297	6 198	13 260	6 088	14 622
Zamek Kunětická hora	28 488	31 172	29 420	30 303	36 773	43 548	34 635	40 526	33 755	34 198
Pałac Nové Město nad Metují	22 148	21 889	20 417	20 038	21 023	22 308	21 840	22 573	22 343	20 869
Jurkovičova rozhledna, Rožnov pod Radhoštěm	n/a	n/a	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	44 280	47 975	32 000 (tylko VII–VIII)
Záhorské muzeum, Skalica	1 886	1 232	1 298	1 869	2 649	1 452	1 414	1 959	1 362	1 145
Družstevné múzeum Samuela Jurkoviča, Sobotište	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	513	480

Žródło: opracowanie własne na podstawie: *Návštěvnost muzeí a galerií v krajích ČR w roce 2013*, b.r.w.; *Návštěvnost muzeí a galerií v krajích ČR w roce 2014*, b.r.w.; *Návštěvnost muzeí a galerií v krajích ČR w roce 2015*, b.r.w.; *Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2016–2018*, b.r.w.; *Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2019*, b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2010*, b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2011*, b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2012*, b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2013*, b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2014*, b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2015–2017*, b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR v roce 2016–2018*, b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR v roce 2017–2019*, b.r.w.; Nosková 2021; *Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2011, 2012*; *Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2012, 2013*; *Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2013, 2014*; *Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2014, 2015*; *Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2015, 2016*; *Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2016, 2017*; *Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2017, 2018*; *Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2018, 2019*; *Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2019, 2020*

Na drugim miejscu uplasował się zamek Kunětická hora¹ (tab. 4), przy czym trzeba jednoznacznie podkreślić, że trasa zwiedzania poświęcona Jurkovičowi została otwarta dopiero w 2021 r., stąd dane dla wcześniejszych lat trudno wiązać z zainteresowaniem osobą architekta, gdyż świadomość tego, że projektował przebudowę fragmentu zamku, który dotąd był zrujnowany, mogła być niewielka. Zapewne wzrosła ona dopiero od 2018 r., kiedy rozpoczęły się prace restauratorskie w tej części założenia. W przekazie medialnym postać Jurkoviča była już wówczas wyraźnie eksponowana. Frekwencję na zamku Kunětická hora w 2021 r. (tab. 5) trzeba rozpatrywać, uwzględniając trzy czynniki na nią wpływające. Pierwszy to otwarcie nowej trasy, właśnie poświęconej Jurkovičowi. Drugi to zamknięcie pozostałych dwóch tras (główny pałac i kaplica) ze względu na przeniesienie się prac konserwatorskich z zachodniej części założenia na zamek górny. Trzeci to z kolei epidemia koronawirusa, w związku z czym aż do czerwca zamek pozostawał zamknięty (podobnie w 2020 r.), obowiązywały limity osób w zamkniętych pomieszczeniach, zmieniły się też zachowania turystów, którzy mniej chętnie zwiedzali wnętrza w grupach. Biorąc pod uwagę te czynniki, można stwierdzić, że nowa trasa wzbudziła zainteresowanie turystów, gdyż jako jedyna oferowana przeciągnęła ponad połowę zwiedzających dwie dotychczasowe trasy w 2020 r., obejmujące przecież główną część zamku, czyli w powszechnej opinii bardziej atrakcyjną, a nie dawne budynki gospodarcze, gdzie przebiega trasa poświęcona Jurkovičowi. Trzeba też dodać, że zwiedzanie głównego pałacu i kaplicy odbywało się samodzielnie, bez przewodnika, stąd liczba turystów mogła być potencjalnie większa niż na trasie „Dušan Jurkovič, poeta drewna”, gdzie w grupach, które wchodziły nie częściej niż co 30 minut, mogło być najwyżej 15 osób. Maksymalna możliwa liczba zwiedzających w lipcu 2021 r. wynosiła 5 670 osób, zaś w sierpniu 5460 [*Dušan Jurkovič, básník dřeva...* b.r.w.], stąd rzeczywista frekwencja w lipcu stanowiła 68,98% wartości potencjalnej, zaś w sierpniu 72,77%. Nowa trasa, która jest przygotowana zgodnie ze współczesnymi wymogami m.in. w zakresie dostępności dla osób niepełnosprawnych, a przede wszystkim jest ogrzewana, może pomóc przeciwdziałać zjawisku sezonowości, które dla zamku Kunětická hora jest bardzo wyraźne (tab. 5), a także nieznacznemu spadkowi popularności w ostatnich latach (tab. 4). Trzeba przy tym pamiętać, że od listopada

¹ W dwudziestoleciu międzywojennym zamek Kunětická hora był jedną z najpopularniejszych atrakcji turystycznych Czechosłowacji. Z kolei w 2019 r. jego udział w ruchu turystycznym do zabytków w Pardubickim kraju wynosił 9,11% [*Návštěvnost památek v krajích ČR v roce 2017–2019* b.r.w.].

do wiosny (marca lub kwietnia) obiekt jak dotąd był z reguły zamknięty dla zwiedzających (poza pojedynczymi wydarzeniami), przede wszystkim ze względu na fakt, że go nie ogrzewano.

Tab. 5. Frekwencja na zamku Kunětická hora w latach 2015–2021 z uwzględnieniem sezonowości i wpływu pandemii koronawirusa

Miesiąc	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Różnica 2020/ 2019	2021	Różnica 2021/ 2020
styczeń	314	496	552	527	0	0	0	0	0
luty	0	0	0	0	0	0	0	0	0
marzec	0	1 045	442	548	594	0	-594	0	0
kwiecień	1 994	1 669	2 628	2 947	2 814	0	-2 814	0	0
maj	6 348	4 443	6 464	6 993	4 655	0	-4 655	0	0
czerwiec	3 604	4 264	4 953	3 367	4 148	1 718	-2 430	1 650	-68
lipiec	12 022	9 936	11 217	7 956	8 170	8 429	259	3 911	-4 518
sierpień	10 367	7 222	9 049	6 414	8 197	8 198	1	3 973	-4 225
wrzesień	7 031	3 816	3 881	3 671	3 479	2 607	-872	2 428	-179
październik	1 557	1 744	1 340	1 332	2 141	489	-1 652	1 321	832
listopad	311	0	0	0	0		0	24	24
grudzień	0	0	0	0	0		0		0
Razem	43 548	34 635	40 526	33 755	34 198	21 441	-12 757	13 307	-8 134

Źródło: *Návštěvnost objektů... 2020, 2021*

Nieco mniejsza frekwencja niż na zamku Kunětická hora notowana jest w pałacu Nové Město nad Metují (tab. 4). Utrzymuje się na poziomie nieco powyżej 20 000 osób rocznie. Na tle województwa, czyli Královéhradeckiego kraju, jest to dość mało. Spośród 15 udostępnionych do zwiedzania zabytków architektury, dla których dostępne są dane za 2019 r., jest to czwarty najniższy wynik (niższą frekwencję ma tylko folwark Piletice i kościół św. Mikołaja w Hradcu Králové oraz pałac Karlova Koruna w Chlumcu nad Cidlinou, który – podobnie jak obiekt w Nowym Mieście – jest prywatny). Trzeba jednak przyznać, że w regionie znajduje się wiele atrakcyjnych obiektów, które stanowią silną konkurencję (zamek Kost, pałace Dětenice, Náchod, Opočno, Ratibořice, szpital Kuks). Udział pałacu w Nowym Mieście w całkowitej frekwencji w tych 15 zabytkach w 2019 r. wynosił tylko 2,32% [*Návštěvnost památek v krajích ČR v roce 2017–2019 b.r.w.*]. Niska frekwencja wynika być może ze słabej

promocji – obiekt w tym względzie nie może liczyć na wsparcie państwa. Z drugiej strony wiele prywatnych pałaców należy do najliczniej frekwentowanych w Republice Czeskiej, czego przykładem jest wspomniany zamek Kost czy zespół pałaców w południowej części Pogórza Orlickiego, wzdłuż dolnego odcinka Dzikiej Orlicy. Być może relatywne mała liczba zwiedzających, nawet nieznacznie spadająca w ostatnich latach (w tym w 2019 r.), w połączeniu z rosnącymi kosztami utrzymania skłoniły jego właścicieli, ród Bartoňů z Dobenína, do sprzedaży pałacu [Dioszegi 2020], co jednak jak dotąd nie nastąpiło.

Na kolejnym miejscu plasowała się willa Jurkoviča w Brnie-Žabovřeskách (tab. 4), przy czym w tym przypadku mamy do czynienia ze wzrostem frekwencji, choć w latach 2017–2019 miały miejsce znaczne wahania (o zmianach mogła zdecydować popularność wystaw czasowych). Liczba zwiedzających nie jest wybitnie wysoka, ale porównywalna z wieloma muzeami, galeriami czy zabytkami w kraju. W 2019 r. spośród muzeów Brna (łącznie ze wszystkimi filiami) willa znalazła się na 11. miejscu, przyjmując 2,68% wszystkich odwiedzających tego typu placówki w mieście i 1,26% w skali województwa, czyli Jihomoravskiego kraju [*Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2019* b.r.w.]. Trzeba pamiętać, że willa Jurkoviča jest filią Morawskiej Galerii w Brnie, która należy do najpopularniejszych galerii w Republice Czeskiej, zajmując w 2020 r. czwarte miejsce w kraju z 67 808 zwiedzającymi rocznie (po Galerii Narodowej w Pradze, galerii Pravěk očima Zdeňka Buriana przy ogrodzie zoologicznym Dvůr Králové i Galerii Głównego Miasta Pragi). W 2019 r. było to także czwarte miejsce z frekwencją 118 628 osób, podobnie w 2018 r., przy czym liczba zwiedzających wynosiła 131 292 [Šílová, Lindnerová 2021]. Zauważalna jest więc pewna tendencja spadkowa, przy czym w 2020 r. główną przyczyną była na pewno pandemia koronawirusa. Willa Jurkoviča w 2019 r. odpowiadała za 6,16% łącznej frekwencji w obiektach Galerii Morawskiej, będąc czwartym najpopularniejszym miejscem po głównej siedzibie oraz pałacach Pražákův i Místodržitelskim [*Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2019* b.r.w.]. Trzeba przy tym pamiętać, że mamy do czynienia z obiektem relatywnie niewielkim, porównując z większością muzeów czy pałaców w Brnie czy innych opisanych powyżej, co stanowi ograniczenie w zakresie możliwej frekwencji. Poza tym jest to zabytek znacznie młodszy i reprezentujący inną stylistykę. Jako porównanie można wskazać, ile osób odwiedza inne brneńskie wille z początku XX w., które są udostępnione do zwiedzania. W 2019 r. willę Tugendhat odwiedziło 58 972 osób, co jest zapewne wartością bliską potencjalnej wartości

maksymalnej, biorąc pod uwagę, że bilety należy zamawiać ze znacznym wyprzedzeniem. Frekwencja w pobliskiej willi Löw-Beer wyniosła 32 730 osób (wysoka wartość jest zapewne skutkiem sąsiedztwa), zaś w willi Stiassni 11 888 [*Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2019* b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR v roce 2017–2019* b.r.w.]. W 2018 r. willę Tugendhat odwiedziło 48 479 osób, a willę Stiassni 11 047 [*Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2016–2018* b.r.w.; *Návštěvnost památek v krajích ČR v roce 2016–2018* b.r.w.]. Na tym tle liczbę turystów w willi Jurkoviča można uznać za dość wysoką.

Wyraźnie mniejszą frekwencję odnotowano w Záhorskim muzeum w Skalicy, która wahała się między jednym a dwoma tysiącami osób, przekraczając wartość 2 000 tylko w 2014 r. (tab. 4). Od 2017 r. zauważalny jest spadek, przy czym wcześniejsze lata cechowały się dość wyraźnymi wahaniami. W 2019 r. udział analizowanego muzeum w ogóle odwiedzających muzea na Słowacji wyniósł tylko 0,02% [*Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2019 2020*], co odpowiada niewielkim, lokalnym placówkom. Obiekt w Skalicy tym charakterystyką odpowiada, a dodatkowo nakłada się na to raczej peryferyjne położenie tuż przy granicy z Republiką Czeską. O ponad połowę mniej osób odwiedza Spółdzielcze Muzeum Samuela Jurkoviča we wsi Sobotište, przy czym – o czym pisano wyżej – związek z postacią Dušana Jurkoviča jest tylko pośredni, a placówka jest naprawdę niewielka.

Potencjał do dalszego rozwoju oferty turystycznej

W 2022 r. przypada 75. rocznica śmierci Dušana Jurkoviča. Może być to dobra okazja, by rozwinąć ofertę turystyczną związaną z tą postacią, gdyż jak dotąd jest ona dosyć ograniczona, a charakterystyczny styl architekta ma znaczny potencjał, o czym świadczy relatywnie duża popularność ekspozycji na zamku Kunětická hora czy w willi w Brnie-Žabovřeskách, a także rosnąca rozpoznawalność architektury Luhačovic. Łącznie z popularnymi schroniskami Libušín i Maměnka w Beskidzie Śląsko-Morawskim i Peklo na Pogórzu Orlickim, do których ludzie przybywają nie tylko, by zjeść, ale także by oglądnąć tamtejszą architekturę (obserwacje własne autora), dowodzi to, że postać Jurkoviča i jego styl są wśród Czechów i Słowaków dość popularne. Turystyka biograficzna oparta o osobę omawianego architekta jest o tyle nietypowa, że tylko częściowo skupia się na miejscach, gdzie mieszkał (willa w Brnie) lub się uczył (m.in. Martin i Vsetín), w zamian koncentrując się na jego dorobku twórczym. Miejsca urodzin i pochówku można raczej pominąć, gdyż nie wiążą się

z upamiętnieniami czy dziełami projektanta, a same lokalizacje nie są wybitnie atrakcyjne. W ogóle upamiętnienia Jurkoviča są mało liczne. Postać architekta jest zauważana w planowaniu turystycznym na poziomie krajowym, ale w ograniczonym zakresie. Przykładowo wśród projektowanych tras turystycznych, które miały uwzględniać zarówno popularne, jak i mniej znane atrakcje kulturowe Republiki Czeskiej [Tomíšková i in. 2010], dorobek Jurkoviča uwzględniono tylko w jednej, przedstawiającej najbardziej charakterystyczne obiekty dla poszczególnych stylów architektonicznych. Uwzględniono drewniane schroniska turystyczne Libušín i Maměnka jako przykład architektury secesji i XX w. Spośród rodzajów turystyki kulturowej promowanych w Republice Czeskiej [Vystoupil, Šauer 2012] omawiane w artykule obiekty wiążą się zarówno z turystyką miejską, jak i wiejską, a pośrednio z turystyką spa & wellness (Luhačovice).

W przypadku Kunětickiej hory i Brna-Žabovřesków mamy do czynienia z produktami turystycznymi skupionymi na omawianej osobie, ale słabo rozwiniętymi, zwłaszcza w zakresie produktu poszerzonego, co dziwi tym bardziej, że szczególny styl Jurkoviča ma znaczny potencjał do wytwarzania pamiątek, które jak dotąd sprowadzają się z zasadzie wyłącznie do pocztówek i publikacji książkowych [por. Banaszkiewicz 2011; Gordon 1986; Wilkins 2011]. Brakuje przedmiotów codziennego użytku odwołujących się do obecnych w jego projektach form rzeźbiarskich i malarskich, ale także – w szerszym ujęciu – do motywów ludowych, z których architekt czerpał inspirację [por. Wojciechowska, Kupis 2014]. Nie ma zabawek edukacyjnych, duplikatów wybranych motywów czy – związanych już pośrednio – produktów regionalnych. Z kolei wspomniane schroniska także stanowią jakąś formę produktu turystycznego, ale w ich przypadku brak odwołań do Jurkoviča. Zamek Kunětická hora dokonał przeorientowania swojej działalności i skupienia chwilowo całej oferty, a docelowo jej części, na postaci Jurkoviča. Takie rozwiązanie może być szansą dla innych miejsc, np. pałacu w Nowym Mieście nad Metują, w którym architekt niewątpliwie odcisnął swoje piętno, a co – ja dotąd – jest zbyt słabo uwidaczniane (tylko w wykładzie przewodnika i w niektórych opisach rezydencji). Być może stworzenie oferty skupionej na Jurkoviču i sposobach, w jaki przekształcił rezydencję – podobnie jak to uczyniono na Kunětickiej horze – poprawiłoby wyniki w zakresie frekwencji. Analogicznie w przypadku muzeum w Skalicy, które jest mało popularne, choć posiada pomieszczenie zaprojektowane przez Jurkoviča, w zasadzie niezmienione do dziś. Jest ono jednak częścią wystawy folklorystycznej, a postać

architekta pojawia się niejako przy okazji, nie jako jedna z głównych atrakcji. Dziwi też, że przy wielu obiektach osoba projektanta nie jest w ogóle wspominana, nawet w postaci tablicy informacyjnej. Dotyczy to tak ważnych miejsc jak schroniska Libušín i Maměnka oraz Peklo i Dobrošov, Bartelmusova willa czy droga krzyżowa na górze Hostýn. Liczne związki realizacji Jurkoviča z turystyką, w tym położenie w pobliżu ważnych regionów turystycznych (Czeski Raj, region Valašsko, Tatry, Słowacki Raj, Magurski Park Narodowy), stwarzają doskonałą możliwość do włączania ich w szersze produkty turystyczne czy szlaki kulturowe (np. kasztel w Spišskim Štiavniku może być częścią trasy rowerowej wokół Słowackiego Raju [por. Sołowiej 2000]).

Rozmieszczenie przestrzenne budowli zaprojektowanych przez omawianego architekta oraz ich różnorodność pozwalają na stworzenie multimodalnego szlaku kulturowego o tematyce biograficznej, łączącego w sobie różne formy przemieszcza się – od samochodu po wędrówki piesze. Do oferty można włączyć wszystkie obiekty, ale szczególnie predestynowane są te w pasie od Pragi po Sudety Wschodnie oraz od Moraw przez Beskid Śląsko-Morawski po Tatry i Beskid Niski. Ze względu na pełnione funkcje (np. dom mieszkalny, szpital) nie wszystkie obiekty mogą być udostępnione do zwiedzania. Wydaje się, że ze względu na oddalenie można pominąć willę w Písku czy sanatorium w Bratysławie (choć z drugiej strony w stolicy Słowacji znajduje się pomnik Jurkoviča, który także mógłby być elementem szlaku). Za to należy się zastanowić nad uwzględnieniem skansenów w słowackim Martinie i czeskim Rožnovie pod Radhoštěm (ryc. 2 i 3), gdzie można zobaczyć źródła inspiracji Jurkoviča, a są to obiekty dobrze przygotowane do zwiedzania. Zaproponowana w tej postaci trasa miałaby walory edukacyjne w kontekście nie tylko biografii omawianego architekta, ale również architektury XX w., jak i kultury i sztuki ludowej. Łączyłaby w sobie cechy szlaku biograficznego ze szlakiem zabytków architektury i szlakiem etnograficznym (por. podział według A. Kowalczyka i M. Derek [2010, s. 55]). Podstawową jej zaletą byłaby różnorodność obiektów na trasie, co spełnia jeden z postulatów odnoszących się do konstrukcji ofert szlaków turystyczno-kulturowych [Mikos von Rohrscheidt 2010, s. 63–68]. Mamy bowiem do czynienia z rezydencjami, willami i domami mieszkalnymi, obiektami użyteczności publicznej, budynkami o typowych funkcjach turystycznych, cmentarzami i innymi upamiętnieniami (ryc. 4). Dzięki temu wartość przeżycia (doświadczenia) nie powinna maleć wraz z kolejnymi zwiedzanymi obiektami, do czego przyczyni się także zróżnicowanie sposobów przemieszczania się po trasie, realizujące z kolei postulat alternatywnych sposobów zwiedzania.

Podstawową formą korzystania ze szlaku byłby samochód, ponieważ odległości między poszczególnymi punktami zainteresowania są znaczne (z Pragi do Nowego Żmigrodu około 650 km), ale dobra dostępność komunikacyjna prawie wszystkich obiektów (tab. 3) pozwala też na to, by samochód zastąpić środkami transportu zbiorowego (dojazd koleją z Pragi do Tatranskiej Lomnicy to około 10 godzin). Gorsza jest dostępność cmentarzy z I wojny światowej w Beskidzie Niskim, więc tam samochód wydaje się niezbędny. W ramach poszczególnych subregionów powinny powstać szlaki niższego rzędu przeznaczone dla turystów rowerowych i pieszych. W pierwszym przypadku łączyłyby one obiekty położone w pobliżu, np. na Pogórzu Orlickim (cztery lokalizacje), regionach Valašsko (pięć) czy Záhoví (trzy, ewentualnie dodatkowo miejsca urodzenia i pochówku Jurkoviča) oraz z Beskidzie Niskim (kilkadziesiąt cmentarzy o różnej formie i w różnym stanie). Z kolei trasy piesze zapewniałyby dojście do tych miejsc, które nie są dostępne komunikacyjnie, np. grobowiec M. R. Štefánika na szczycie góry Bradlo czy niektóre z cmentarzy w Beskidzie Niskim, ewentualnie stanowiłyby alternatywę dla tras rowerowych. Ponadto można by je wyznaczyć pomiędzy blisko położonymi realizacjami Jurkoviča. Szczególnie do tego predestynowane są Luhačovice, ale też region Valašsko [Žáčková 2010], Nové Město nad Metují z okolicami i Brno. W pierwszym przypadku wyznaczenie szlaku po obiektach zaprojektowanych przez Jurkoviča poprawiłoby ich rozpoznawalność, przyczyniając się do zwiększenia szans na wpisanie uzdrowiska na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Multimodalny charakter szlaku zapewniłby turystom bardziej różnorodne wrażenia i zmniejszył ewentualną monotonię szlaku pokonywanego tylko przy pomocy samochodu. Analogiczne rozwiązanie zostało wykorzystane np. w przypadku Geostrady Sudeckiej, którą też zasadniczo pokonuje się autem, ale zaproponowano szereg wycieczek pieszych [Cwojdzński, Kozdrój 2007; Cwojdzński, Pacuła, Stachuła 2011; *Geostrada Sudecka* b.r.w.].

Główny przebieg proponowanej trasy może mieć charakter szlaku wirtualnego, czyli w praktyce zbioru punktów wartych odwiedzenia bez jednoznacznie wyznaczonej trasy przemieszczania się [por. Mikos von Rohrscheidt 2010; Stasiak 2006, 2007]. Warto jednak wskazać rangę obiektów (tab. 3), przy czym trzeba uwzględniać ewentualne zmiany oferty, które – w kontekście tematyki szlaku opartej na postaci Jurkoviča – podnosiłyby znaczenie poszczególnych miejsc. Przykładowo wyraźniejsze skupienie na postaci architekta pozwoliłoby przypisać muzeum w Skalicy do pierwszej klasy (dzięki stworzeniu wystawy tematycznej, której głównym elementem byłoby

zaprojektowane przez Jurkoviča wnętrze). Zmienić może się ranga pałacu w Molitorovie, który obecnie jest restaurowany. W jego pobliżu znajduje się pole golfowe, co może przyciągnąć zamożniejszych turystów, znaczenie może też mieć bliskość Pragi. Lokalne szlaki rowerowe i piesze muszą mieć charakter szlaków materialnych (realnych), wyznaczonych w terenie i oznakowanych, tym bardziej, że niektóre z budowli mają peryferyjne położenie i trudniej do nich dotrzeć (np. willa na Rezku na obrzeżach Nowego Miasta nad Metują). Kluczowe jest stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej, którego zasady byłyby stosowane konsekwentnie przy oznaczeniach dojazdu lub dojścia do obiektów, na drogowskazach szlaków pieszych i rowerowych oraz na tablicach informacyjnych, które powinny się pojawić przy wszystkich lokalizacjach. Proponowany szlak może w prosty sposób nabrać cech produktu turystycznego [por. Kesner i in. 2008; Mikos von Rohrscheidt 2010; Stasiak 2006, 2007]. Część z budowli zaprojektowanych przez Jurkoviča to obecnie obiekty noclegowe i gastronomiczne, które powinny być włączone w ofertę (zwłaszcza przywoływane już wielokrotnie schroniska). Kolejne są położone w atrakcyjnych lokalizacjach i w ich otoczeniu znajduje się baza turystyczna, która także może stać się częścią produktu (np. na górze Hostýn). Kluczowym elementem jest stworzenie linii pamiątek [por. Banaszekiewicz 2011; Gordon 1986; Kesner i in. 2008; Wilkins 2011; Wojciechowska, Kupis 2014]. W tym zakresie można wykorzystać doświadczenia skansenu w Rožnovie pod Radhoštěm, który dość umiejętnie próbuje wykorzystywać wołoskie motywy ludowe (w Martinie jest to realizowane na mniejszą skalę). Ważne jest też przygotowanie fachowych publikacji, choć ten aspekt póki co jest dość dobrze realizowany, zwłaszcza przez willę Jurkoviča w Brnie. Opracować należy jednak przewodnik po projektowanej trasie. Konieczny także jest wybór operatora szlaku [por. Mikos von Rohrscheidt 2010], który będzie koordynował ofertę wszystkich podmiotów i kontrolował jej jakość, a także zajmował się promocją. Obecnie najwłaściwsza w tym względzie wydaje się Galeria Morawskiej w Brnie, która prowadzi placówkę muzealną w brneńskiej willi Jurkoviča i mieszczące się w niej Centrum Dušana Samo Jurkoviče.

Zakończenie

Dušan Jurkovič stanowi może nie kluczową, ale ważną postać w historii obecnych Republiki Czeskiej i Słowacji. Zaprojektował wiele znanych budowli, w tym odpowiadał za przebudowy kilku zamków i pałaców, ale przede wszystkim przyczynił się

do popularyzacji elementów kultury ludowej (słowackiej, wołoskiej, morawskiej) i wskazał możliwości łączenia folkloru ze współczesną architekturą. W ten sposób wpłynął na styl młodszej generacji projektantów (zwłaszcza dwudziestolecia międzywojennego), zapisując się w dziejach nowoczesnej architektury niepodległej Czechosłowacji. Jednocześnie był związany z ruchami patriotyczno-niepodległościowymi, zwłaszcza słowackimi, stąd znaczenie tej postaci wydaje się być większe dla Słowaków. Tym bardziej, że jednym z jego celów była popularyzacja kultury słowackiej w zachodniej, bogatszej części kraju (Czechy i Morawy). Biorąc to pod uwagę – jak już zaznaczono wcześniej – nieco dziwi, że oferta turystyki biograficznej związana z Jurkovičem jest obecnie lepiej rozwinięta w Republice Czeskiej. Być może wynika to z tego, że właśnie tam znajdują się jego najbarwniejsze, najbardziej malownicze realizacje (schroniska Libušín i Maměnka w osadzie Pustevny, uzdrowisko Luhačovice, droga krzyżowa na Hostýnie, własna willa w Brnie, pałac Nové Město nad Metují i sąsiednia Bartoňova útulna), zaś te na Słowacji, wznoszone później, w większym stopniu reprezentują już cechy funkcjonalizmu lub mają formę upamiętnień. Nieco na uboczu znajdują się cmentarze z I wojny światowej w Beskidzie Niskim.

Trzeba niestety stwierdzić, że generalnie oferta turystyczna skupiona wokół postaci architekta jest nadal słabo rozwinięta, choć w ostatnim czasie pewne propozycje przyjęły bardziej zorganizowaną formę (Jurkovičová vila w Brnie i zamek Kunětická hora). Oferta jest jednak nadal rozproszona, brakuje prób organizacji chociażby na poziomie regionalnym, nie mówiąc o zaproponowaniu w pełni przemyślanego i rozwiniętego produktu turystycznego obejmującego wszystkie lub większość zrealizowanych projektów (oferty domu Jurkoviča w Brnie i trasy zwiedzania na zamku Kunětická hora za w pełni rozwinięty produkt uznać nie można, brakuje bowiem oferty towarzyszącej). Być może lepsza organizacja i promocja pozwoliłyby na zwiększenie frekwencji w części z obiektów, która – na tle sąsiednich, porównywalnych atrakcji – czasem jest dość niska (pałac Nové Město nad Metují).

Wydaje się, że budowle zaprojektowane przez Dušana Jurkoviča mogą być atrakcyjne także dla zagranicznych turystów. Wynika to z walorów wizualnych jego najbardziej „typowych” realizacji, w których motywy ludowe są wyraźnie zauważalne. Biorąc pod uwagę duże znaczenie kultury ludowej w turystyce i coraz większą popularność architekturystyki, wskazane jest stworzenie spójnej oferty, przykładowo w postaci szlaku kulturowego. W artykule zaproponowano, był miał on charakter multimodalny, łącząc różne sposoby przemieszczania się (samochodem, rowerem,

pieszo). Wśród zalet obiektów projektu Jurkoviča, które mogą się na nim znaleźć, należy wymienić różnorodność budowli i form, doskonałe wkomponowanie w krajobraz (może poza stacjami kolei linowej na Lomnický štít, choć odzwierciedla ona trendy w tamtych czasach), atrakcyjność widokową dużej części lokalizacji oraz powiązanie z bazą turystyczną. Miejsca te posiadają znaczący potencjał, także infrastrukturalny. W praktyce brakuje więc jednostki, która byłaby w stanie te wszystkie elementy umiejętnie połączyć, tworząc spójny produkt. Póki co najwłaściwszym podmiotem w tym względzie wydaje się Galeria Morawska, zarządzająca brneńską willą Jurkoviča i Centrum Dušana Samo Jurkoviče. Być może jednak lepiej temu zadaniu podołałoby Wołoskie Muzeum w Przyrodzie, które jest właścicielem schronisk Libušín i Maměnka i skupia się na kulturze ludowej, lecz jak dotąd w zasadzie nie odwołuje się do postaci architekta, bądź stworzone specjalnie w tym celu stowarzyszenie lub organizacja turystyczna. Wskazane jest poszerzenie oferty o źródła inspiracji Jurkoviča, czyli przykłady kultury ludowej, których turystyczne udostępnienie z reguły stoi na wysokim poziomie. Chodzi tu o wspomniane skanseny w słowackim Martinie i czeskim Rožnovie pod Radhoštěm, choć na pograniczu czesko-słowackim znajduje się kilka innych atrakcyjnych tego typu obiektów (np. Muzeum Wsi Południowo-Wschodnich Moraw w Strážnicach, czes. *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy*, które leży po drugiej stronie granicy względem słowackiego regionu Záhory). Problemem w rozwoju oferty jest z kolei ograniczona dostępność części z budynków, które pełnią np. funkcje mieszkalne. Jednak ich atrakcyjne formy zewnętrzne w połączeniu z zapewnieniem odpowiedniej informacji pozwolą zaliczyć je do obiektów uzupełniających podstawową ofertę miejsc przystosowanych do zwiedzania. By cała propozycja była atrakcyjna, liczba tych ostatnich musi jednak ulec zwiększeniu, a to wymaga podjęcia szerszej zakrojonych działań, jak np. w przypadku odrestaurowanej i udostępnionej w 2011 r. willi w Brnie-Žabovřeskách, która wcześniej w ogóle nie funkcjonowała na turystycznej mapie miasta.

Literatura

- Badatelna, b.r.w., <http://www.moravska-galerie.cz/jurkovicova-vila/centrum-dusana-s-jurkovice/badatelna.aspx> [17.12.2021]
- Banaszkiewicz M., 2011, *Pamiątki turystyczne – w poszukiwaniu tożsamości*, „Turystyka Kulturowa”, 4/2011, s. 4–16
- Bieńkowska-Gołasa W., Nasiadka D., 2020, *Kultura ludowa jako element promocji regionu kurpiowskiego*, „Turystyka i Rozwój Regionalny”, 13, s. 7–17

- Bořutová-Debnárová D., 1993, *Dušan Samo Jurkovič – osobnosť a dielo*, Pallas, Bratislava
- Bořutová D., 2009, *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*, Slovart, Bratislava
- Bursiewicz N., 2019, *Architekturystyka (Turystyka architektoniczna): w poszukiwaniu „spektakularnych” obiektów*, „Turystyka Kulturowa”, 5/2019, s. 7–26
- Chang T. C., 2010, *Bungalows, mansions and shophouses: Encounters in architourism*, „Geoforum”, 41(6), s. 963–971
- Cwojdzinski S., Kozdrój W., 2007, *Sudety: przewodnik geoturystyczny*, Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa
- Cwojdzinski S., Pacuła J., Stachuła A., 2011, *Geostrada Sudecka – nowa forma geoturystyki w Sudetach*, „Przegląd Geologiczny”, 59(7), s. 510–535
- Czech Tourism, 2018, *Návštěvnost turistických cílů 2017*, CzechTourism, Institut turismu, Praha
- Czech Tourism, 2020, *Návštěvnost turistických cílů 2019*, CzechTourism, Institut turismu, Praha
- Czerwiński J., 2009, *Dolny Śląsk: przewodnik*, Wydawnictwo Kartograficzne Eko-Graf, Wrocław
- Černoušková D., Černá I., Liška P., 2008, *Vila Tugendhat*, Nadační fond vila Tugendhat, Muzeum města Brna, Brno
- Československo: průvodce, 1982, Olympia, Praha
- Dílo Dušana Jurkoviče, b.r.w., <https://www.novemestonm.cz/turistika/pamatky/dilo-dusana-jurkovice/> [17.12.2021]
- Dioszegi I., 2020, *Novoměstský zámek je na prodej. První na řadě je stát*, https://nachodsky.denik.cz/zpravy_region/novomestsky-zamek-je-na-prodej-pro-stat-je-drahy-20200622.html [27.12.2021]
- Duda-Seifert M., 2015, *Kryteria oceny atrakcyjności turystycznej obiektów architektury w świetle literatury*, „Turystyka Kulturowa”, 4/2015, s. 74–87
- Dušan Jurkovič (1), b.r.w., https://cs.wikipedia.org/wiki/Du%C5%A1an_Jurkovi%C4%8D [22.11.2021]
- Dušan Jurkovič (2), b.r.w., https://pl.wikipedia.org/wiki/Du%C5%A1an_Jurkovi%C4%8D [17.12.2021]
- Dušan Jurkovič, básník dřeva (základní okruh), b.r.w., <https://www.hrad-kunetickahora.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/69293-dusan-jurkovic-basnik-dreva-zakladni-okruh> [17.12.2021]
- Feio A., Guedes M. C., 2013, *Architecture, tourism and sustainable development for the Douro region*, „Renewable Energy”, 49, s. 72–76
- Frodyma R., 1995, *Galicyskie cmentarze wojenne, tom I. Beskid Niski i Pogórze*, Rewasz, Warszawa
- Geostrada Sudecka: przewodnik geologiczno-turystyczny*, b.r.w., <http://www.geostrada.eu/> [27.12.2021]
- Gordon B., 1986, *The Souvenir: Messenger of the Extraordinary*, „Journal of Popular Culture”, 20(3), s. 135–151
- Hrubý V., Paukrtová Z., Paukrt V., Svoboda L., Životská J., 1990, *Hrady a zámky východních Čech*, Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Východočeského kraje, Pardubice
- iconichouses.org, b.r.w., <https://www.iconichouses.org/about> [17.12.2021]
- Jędrusiak T., 2010, *Architektura sakralna bahá'itów, najmłodszej religii świata celem turystyki kulturowej*, „Turystyka Kulturowa”, 10/2010, s. 4–20

- Jurkovič D., 1900, *Pustevně na Radhošti: turistické útulny Pohorské jednoty „Radhošť” ve Frenštátě, vystavěné a zařízené po způsobu lidových staveb na Mor. Valašsku a Uh. Slovensku*, A. Piša, Brno, <https://ndk.cz/view/uuid:efed0500-6827-11e6-9747-005056827e52?page=uuid:248600c0-7a46-11e6-8644-001018b5eb5c> [21.11.2021]
- Jurkovičovy stavby, b.r.w., <https://luhacovice.cz/jurkovicovy-stavby/> [17.12.2021]
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2002, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata: podręcznik*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2010, *Produkt turystyczny: pomysł, organizacja, zarządzanie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa
- Kesner L., Moravec I., Novotný R., Škodová-Parmová D., 2008, *Management kulturního cestovního ruchu*, Cultropa, Praha
- Kołodziejczyk K., 2018, *Fenomen Járy Cimrmana w perspektywie turystycznej*, „Turystyka Kulturowa”, 6/2018, s. 7–24
- Kołodziejczyk K., 2019, *Państwowe zabytki architektury udostępnione do zwiedzania w Republice Czeskiej – analiza funkcjonowania*, „Turystyka Kulturowa”, 4/2019, s. 20–64
- Kołodziejczyk K., 2021, *Postać Tomáša G. Masaryka w ofercie turystycznej Republiki Czeskiej – niewykorzystany potencjał?*, „Turystyka Kulturowa”, 2(119)/2021, s. 104–147
- Kozioł L., 2012, *Trójczynnikowa koncepcja motywacji turystycznej*, „Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 84, s. 43–52
- Kozioł L., 2013, *Koncepcja klasyfikacji czynników motywacji turystycznej*, „Współczesne Zarządzanie”, 1/2013, s. 132–139
- Lehmannová M., Bořutová D., Černoušková D., Kopecká M., Vřetečka P., Václavík R., Matulíková Z., 2010, *Dušan Jurkovič. Architekt a jeho dům*, Moravská galerie, Brno
- Łuczyński R. M., 2012, *Szlacheckie i arystokratyczne rezydencje w Sudetach czeskich: Sudety Zachodnie i Środkowe*, Wydawnictwo Kartograficzne Eko-Graf, Wrocław
- McLaren B., Lasansky D. M. (red.), 2004, *Architecture and Tourism: Perception, Performance and Place*, Berg, Oxford
- Middleton V. T. C., 1996, *Marketing w turystyce*, Polska Agencja Promocji Turystyki, Warszawa
- Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa: Fenomen. Potencjał. Perspektywy*, GWSHM Milenium, Gniezno
- Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Regionalne szlaki tematyczne: Idea, potencjał, organizacja*, Proksenia, Kraków
- Mikos von Rohrscheidt A., 2015, *Turystyka biograficzna w Polsce i na świecie* (Gnieźnieńskie Forum Ekspertów Turystyki Kulturowej, pytanie 56), „Turystyka Kulturowa”, 2/2015, s. 80–85
- Mokras-Grabowska J., 2007, *Kultura ludowa w polskiej turystyce – autentyczność czy komercja?*, [w:] A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – razem czy oddzielnie?*, WSTH w Łodzi, Łódź, s. 257–274
- Mokras-Grabowska J., 2009a, *Wykorzystanie kultury ludowej w turystyce – nieuchronna komercjalizacja czy ostatnia deska ratunku?*, [w:] A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – razem ale jak?*, WSTH w Łodzi, Łódź, s. 139–162
- Mokras-Grabowska J., 2009b, *Możliwości rozwoju turystyki kulturowej obszarów wiejskich w Polsce*, „Turystyka Kulturowa”, 1/2009, s. 14–31
- Mokras-Grabowska J., 2013, *Zasoby kultury ludowej jako komponent przestrzeni turystycznej*, „Turyzm”, 23(2), s. 47–53

- Mokras-Grabowska J., 2014, *Komercjalizacja kultury ludowej pod wpływem turystyki. Wybrane przykłady w Polsce*, [w:] S. Tanaś, J. Mokras-Grabowska (red.), *Od autentyczności do komercji – o doświadczaniu w turystyce*, *Warsztaty z Geografii Turyzmu*, t. 4, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 207–223
- Návštěvnost muzeí a galerií v krajích ČR w roce 2013*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost muzeí a galerií v krajích ČR w roce 2014*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost muzeí a galerií v krajích ČR w roce 2015*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2016–2018*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost muzeí a galerií v roce 2019*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost objektů ve správě NPÚ na Liberecku, Královéhradecku a Pardubicku*, 2020, <https://www.hrad-kunetickahora.cz/cs/zpravy/68223-navstevnost-objektu-ve-sprave-npu-na-liberecku-kralovehradecku-a-pardubicku> [17.12.2021]
- Návštěvnost objektů ve správě NPÚ na Liberecku, Královéhradecku a Pardubicku za měsíc listopad i měsíce předchozí*, 2021, <https://www.hrad-kunetickahora.cz/cs/zpravy/78407-navstevnost-objektu-ve-sprave-npu-na-liberecku-kralovehradecku-a-pardubicku-za-mesic-listopad-i-mesice-predchozi> [17.12.2021]
- Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2010*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2011*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2012*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2013*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2014*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek v krajích ČR w roce 2015–2017*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek v krajích ČR v roce 2016–2018*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Návštěvnost památek v krajích ČR v roce 2017–2019*, b.r.w., Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Nosková K., 2021, *Jurkovičova rozhledna trhala rekordy v návštěvnosti*, <https://zlin.cz/zpravy/jurkovicova-rozhledna-trhala-rekordy-v-navstevnosti/> [18.12.2021]
- Obnova Jurkovičova paláce, 6. brány a přístavku -IROP-ITI: Kunětická hora Dušana Jurkoviče – básníka dřeva. Projekt ukončen v roce 2021*, b.r.w., <https://www.hrad-kunetickahora.cz/cs/o-hradu/Obnova-Jurkovicova-palace-seste-brany-a-pristavku> [17.12.2021]
- Otruba I., Ptáček J., Švorc L., 2007, *101 našich nejkrásnějších zahrad a parků*, Nakladatelství Pavel Dobrovský – BETA, Praha

- Pavelec P., Cichrová K., Hrbatý S., Kalábová L., Konečný M., Kubů N., Lukášová E., Ourodová L., Panenková D., 2014, *Hrady a zámky objevované a opěvované: průvodce výstavou*, Národní památkový ústav, Praha
- Powierska A., 2021, *Dziedzictwo naukowo-techniczne – media społecznościowe i promocyjny potencjał biografii. Przykład Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie*, „Turystyka Kulturowa”, 3(120)/2021, s. 161–179
- Przewodnik po Polsce*, 1991, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa
- Ritchie B. W., Carr N., Cooper C. P., 2003, *Managing Educational Tourism*, Channel View Publications, Clavedon-Buffalo-Toronto-Sydney
- Sedlák J. (red.), 2013, *Slavné brněnské vily. 77 domů s příběhem*, Foibos Books, Praha
- Seznam, b.r.w., *Mapy*, <https://mapy.cz/> [22.11.2021]
- Sołowiej R., 2000, *Słowacki Raj: przewodnik*, Agencja „TD” – Wydawnictwo Turystyczne, Białystok
- Specht J., 2014, *Architectural Tourism: Building for Urban Travel Destinations*, Springer Fachmedien, Wiesbaden
- Stasiak A., 2006, *Produkt turystyczny – szlak*, „Turystyka i Hotelarstwo”, 10, s. 9–40
- Stasiak A., 2007, *Szlaki turystyczne – zagospodarowanie, atrakcja czy produkt turystyczny?*, [w:] P. Kuleczka (red.), *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna*, Zarząd Główny PTTK, Warszawa, s. 45–53
- Stasiak A., 2013, *Tourist product in experience economy*, „Tourism”, 23(1), s. 27–35
- Stezka okolím Jurkovičovy vily*, b.r.w., <http://www.moravska-galerie.cz/jurkovicova-vila/architekt-a-jeho-vila/stezka-okolim-jurkovicovy-vily.aspx> [17.12.2021]
- Šílová H., Lindnerová V., 2018, *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2017, I. díl: Kulturní dědictví: muzea, galerie a památkové objekty*, Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Šílová H., Lindnerová V., 2019, *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2018, I. díl: Kulturní dědictví: muzea, galerie a památkové objekty*, Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Šílová H., Lindnerová V., 2020, *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2019, I. díl: Kulturní dědictví: muzea, galerie a památkové objekty*, Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Šílová H., Lindnerová V., 2021, *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2020, I. díl: Kulturní dědictví: muzea, galerie a památkové objekty*, Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), Centrum informací a statistik kultury, Praha
- Tomíšková M., Šimková H., Fatková J., Bureš P., Dvořáková E., Váňa V., Stejskal I., 2010, *Znamé neznámé cesty dědictví*, Ústav územního rozvoje, Ministerstvo pro místní rozvoj, Brno
- Urlich P., Potůček J., Paterová V., Nyklová L., Rais R., Buroň M., Falta J., Adámková B., Skalický A., 2007, *Slavné vily Královéhradeckého kraje*, FOIBOS, Pardubice
- Vily*, b.r.w., <http://www.slavnevily.cz/vily> [17.12.2021]
- Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2011, 2012*, Muzeologický cabinet, Slovenské národné múzeum, Bratislava
- Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2012, 2013*, Muzeologický cabinet, Slovenské národné múzeum, Bratislava
- Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2013, 2014*, Muzeologický cabinet, Slovenské národné múzeum, Bratislava
- Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2014, 2015*, Muzeologický cabinet, Slovenské národné múzeum, Bratislava

- Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2015, 2016*, Muzeologický cabinet, Slovenské národné múzeum, Bratislava
- Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2016, 2017*, Muzeologický cabinet, Slovenské národné múzeum, Bratislava
- Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2017, 2018*, Muzeologický cabinet, Slovenské národné múzeum, Bratislava
- Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2018, 2019*, Muzeologický cabinet, Slovenské národné múzeum, Bratislava
- Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku za rok 2019, 2020*, Muzeologický cabinet, Slovenské národné múzeum, Bratislava
- Vystoupil J., Šauer M., 2012, *Geography of tourism of the Czech Republic*, [w:] J. Wyrzykowski, K. Widawski (red.), *Geography of tourism of Central and Eastern Europe countries*, Institute of Geography and Regional Development, University of Wrocław, Wrocław, s. 103–139
- Vystoupil J., Šauer M., 2017, *Geography of tourism in the Czech Republic*, [w:] J. Wyrzykowski, K. Widawski (red.), *The Geography of Tourism of Central and Eastern European Countries*, Springer International Publishing, Cham, s. 149–188
- Widawski K., 2009, *Wpływ folkloru i tradycyjnej kultury ludowej na rozwój ruchu turystycznego na przykładzie Hiszpanii*, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław
- Wilkins H., 2011, *Souvenirs: What and Why We Buy?*, „Journal of Travel Research”, 50(3), s. 239–247
- Wojciechowska J., Kupis W., 2014, *Pamiątki turystyczne regionu łowickiego inspirowane kulturą ludową*, „Folia Turistica”, 31, s. 105–125
- Woźniczko M., Orłowski D., 2014, *„Malowana wieś” Zalipie jako przejaw turystyki etnograficznej na Powiślu Dąbrowskim*, „Zarządzanie w Kulturze”, 15(2), s. 181–197
- Wrońska-Kiczor J., 2017, *Tradycja i kultura ludowa Nowej Słupi jako istotny element atrakcyjności turystycznej regionu*, „Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja”, 20(2), s. 91–106
- Wyszowska I., 2008, *Turystyka biograficzna – istota, znaczenie, perspektywy*, „Turystyka Kulturowa”, 1/2008, s. 22–33
- Wyszowska I., Hinc A., 2021, *Paweł Edmund Strzelecki (1797-1873) – dziedzictwo i pamięć w perspektywie turystyki biograficznej*, „Turystyka Kulturowa”, 3(120)/2021, s. 236–268
- Ziarkowski D., 2011, *Zabytki a turystyka. Studium poświęcone historii naukowego i krajoznawczego poznawania Doliny Prądnika*, Proksenia, Kraków
- Ziarkowski D., 2012, *Turystyka i sztuka – wzajemne relacje z perspektywy semiotycznej*, „Turystyka Kulturowa”, 5/2012, s. 22–37
- Žáčková M., 2010, *Zlínským krajem po stopách básníka dřeva Dušana Jurkoviče*, <https://www.novinky.cz/cestovani/clanek/zlinskim-krajem-po-stopach-basnika-dreva-dusana-jurkoviče-25007> [27.12.2021]

Dušan Jurkovič and his works in the context of development of biographical tourism product

Abstract: Dušan Jurkovič is an important figure in the history of Slovakia and the Czech Republic – an architect who greatly influenced the development of modern architecture in independent Czechoslovakia, designing a number of buildings that are some of the most interesting in their regions, often being a landmark in the landscape. In his modern projects, he was able to incorporate various folk motifs, especially originating from the Slovak Carpathians, which he popularised in influential strata in Bohemia and Moravia. At the same time, he was associated with the patriotic and independence movements at the turn of the 20th century. The article aims to check to what extent this person is “exploited” by the tourism sector. The possibilities of developing a biographical tourism product focused on the figure of Dušan Jurkovič were assessed, taking into account completed architect’s projects. For this purpose, they were inventoried, including their tourist functions and ways of adapting them to sightseeing, as well as visitors’ attendance. As a result, the attractiveness of these places was assessed. On this basis, several tourism products at various stages of development, the subject of which is related to the figure of Dušan Jurkovič, were identified, and the possibilities of further development of the offer were indicated, e.g. in the form of a multimodal cultural trail. The advantages of the assessed sights include the variety of structures and forms, good integration into the landscape, visual attractiveness of a large part of the locations and various connections with the tourist sector. These places have a significant potential, also in terms of infrastructure. The problem in the development of the offer is, in turn, the limited accessibility of some of the buildings.

Key words: biographical tourism, Dušan Jurkovič, architecture, cultural trail, tourism product, Czech Republic